

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE
FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent

Penningmeester :
CL. TREFOIS, Steenhouwerstr., 36,
Ledeberg-Gent Postcheckr. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :
Prof. Dr. P. DE KEYSER,
Egmontstraat, 14, Gent.
Clemens TREFOIS, J. BOES.

Het Opstellen van het Koren in Vlaanderen

TWEEDE BERICHT

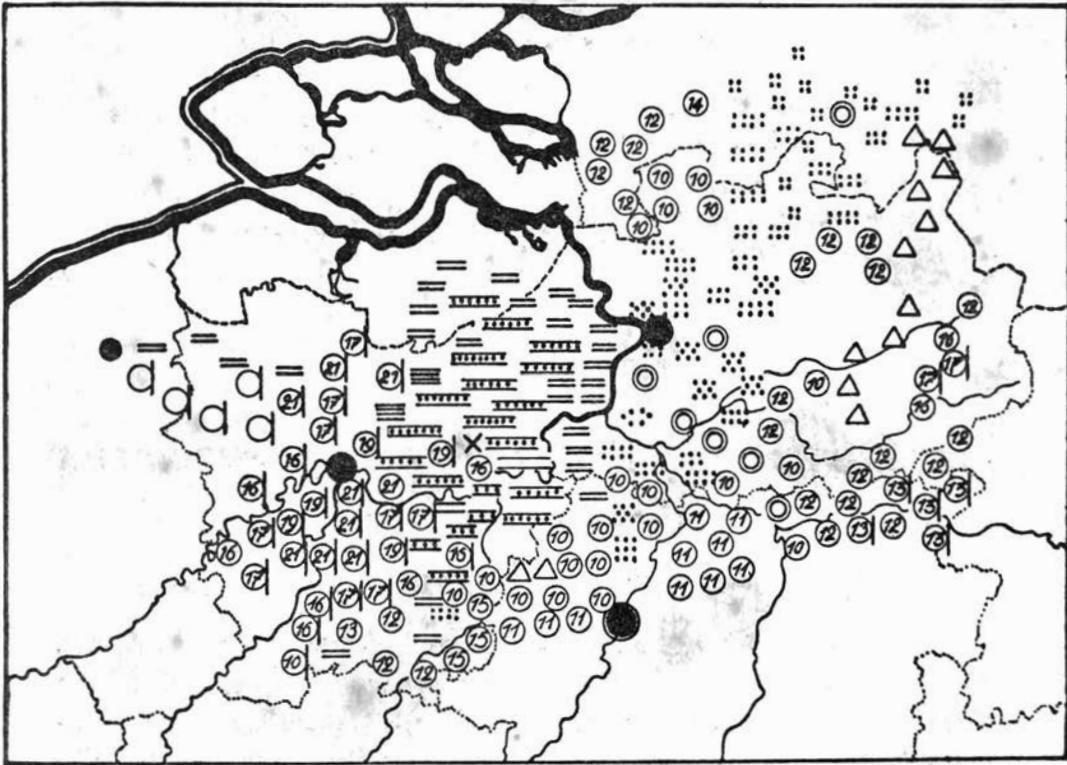
STAND VAN HET ONDERZOEK : ZOMER 1938

Ons eerste onderzoek, in 1936 (Oostvl. Zanten 1936 nr. 6, blz. 85-93), bestreek het gebied gelegen tusschen Brugge, Brussel en Gent. Door ons onderzoek in 1937 en 1938 werd dit gebied uitgebreid naar het noorden, tot de lijn Berg-op-Zoom, Breda, Tilburg ; naar het oosten, van Tilburg tot Diest ; naar het westen en het zuiden, van Deinze tot Ronse en Geeraardsbergen.

In ons vorig bericht schreven wij, dat wij in het door ons systematisch onderzochte gebied, nog nergens koren opgesteld gezien hadden in stuiken van vier schooven, maar dat wij zulke stuiken wel opgemerkt hadden in Nederland. Dit interesseerde ons omdat op het schilderij van Pieter Breugel « De Oogst », stuiken van vier schooven afgebeeld zijn (fig. 1). Wij hebben nu de zuidergrens van dit gebied gevonden en die gaat van de gemeente Etten, ten westen van Breda, over Zundert tot Hoogstraten, dat het meest zuidelijke punt is van dit gebied. Van Hoogstraten gaat de grenslijn terug het noorden in, over Meer naar Ulvenhout en dan naar het oosten tot Goirle, ten zuiden van Tilburg. In plaats van de Vlaamsche benamingen : stuik en schoof, hebben wij hier « hok » en « garve ». Deze hokken bestaan dus uit vier garven. (fig. 2).

Een ontwikkeling van de stuik van vier schooven is de stuik van zes schooven. Bij ons eerste onderzoek in 1936 hadden wij dit

type reeds gevonden ten zuiden van Antwerpen van Wilrijk tot Puurs en Walem. In het nieuw onderzochte gebied vinden wij dit type: drie schooven tegen drie, in een betrekkelijk smalle strook die gaat van Antwerpen tot Meerle, en in Nederland ten oosten

- 1 « hokken » van vier schooven.
- 2 « hoopen » van zes schooven.
- 3 « hoopen » of « stuiken » van acht schooven in rij.
- 4 « hoopen » van acht stuiken in vierkant.
- 5 losse hoopen van 25 à 35 schooven (dus niet samengebonden).
- 6 « hokken » of « hoopen » van 9 schooven.
- 7 « hoopen » of « stuiken » van 10, 11, 12 enz. schooven.
- 8 « mandels » of « stuiken » van 13, 17, 19 enz. schooven, met een omgekeerde schoof bovenop gebonden.
- 9 « stuiken » van 12 tot 24 schooven op dubbele rij.
- 10 « stuiken » of « mandels » van 32 schooven met « manneken » of « paardeken » tusschen de rijen.
- 11 « stuiken » van vier rijen, 48 à 50 schooven.
- 12 « Lokersche stuikskes ».
- 13 « ramen », « rossen », « vlagen » of « stuiken » in lange rijen, meestal van meer dan 100 schooven, met « paardekens », « mannekens » of « pikkels » tusschen de rijen.

tot Gilze, ten westen tot Etten waar het type van zes schooven reeds overall sterk vermengd is met het type van vier schooven. Het gebied van vier schooven is een soort kerngebied waaruit langs alle zijden verschillende andere typen ontstaan zijn : van zes schooven, van acht, van negen, van tien, van elf en van twaalf schooven.

Naast de stuiken van zes schooven hebben wij dus stuiken van acht schooven. De stuik van acht schooven, vier tegen vier (fig. 3) komt voor tot geheel in het zuiden van de provincie Antwerpen : van S. Amands aan de Schelde, tot Bonheiden Bij Mechelen en tot Koningshooikt. Boven Antwerpen reikt dit type langs den westkant tot Putte en Westwezel, en tot Nispen even over de Nederlandsche grens. Langs den oostkant, in de richting : Antwerpen Lier en Antwerpen Rijkevorsel is de ontwikkeling van zes tot acht schooven eenigszins anders. Hier worden de schooven niet op rechte lijn, vier tegen vier gezet, maar men zet eerst vier schooven kruisgewijze tegen elkander, en dan zet men aan de vier kanten, tusschen elke twee schooven nog een andere schoof tegen :

De typen van zes en van acht schooven komen niet voor in zuiver afgescheiden gebieden. De overgang van het eene type naar het andere gebeurt gewoonlijk zeer geleidelijk. Meestal is er tusschen elk gebied een strook van een paar gemeenten waar beide typen naast elkander voorkomen en daar deze typen van zes, acht en tien schooven slechts over betrekkelijk kleine gebieden verspreid zijn gebeurt het ook wel dat drie of zelfs vier typen voorkomen in een en hetzelfde dorp en dat dan ook de traditie minder vast staat en men gemakkelijker overgaat van het eene type naar het andere volgens de weergesteltenis.

De overgang, in den zuidelijken westhoek van de provincie Antwerpen, van het type van zes en van acht schooven in dat van tien, twaalf en meer schooven en vandaar naar het langwerpige type, de ramen, hebben wij bij ons eerste onderzoek reeds kunnen vaststellen. Ten noorden van Antwerpen, in de streek van Kappellen, Esschen en Westwezel, is het type van vier schooven tegen vier, niet uitgegroeid tot een stuik van vijf schooven tegen vijf zoals te Puurs en te Bornem ; maar het type van vier tegen vier

wordt hier eenvoudig aangevuld met aan beide kanten achter elke rij van vier schooven nog een schoof tegen te zetten :

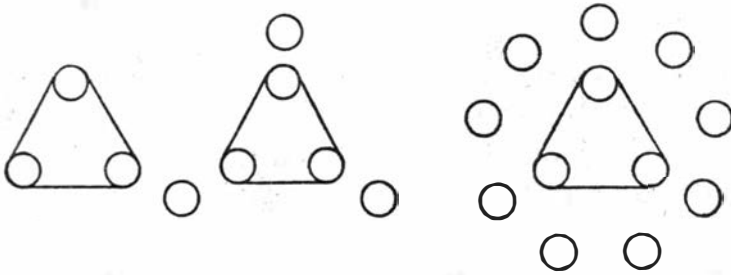
Juist hetzelfde type komt ook voor ten oosten van Mechelen en Lier, tot Heist op den Berg.

Wij hebben nu de ontwikkeling nagegaan van het type van vier schooven tot het type van tien schooven ; deze ontwikkeling hebben wij kunnen vaststellen in de richting van het noorden naar het zuiden. Maar langs het westen en het oosten is uit het hok van vier garven een heel ander type ontstaan.

Te Etten, tusschen Rozendaal en Breda, vinden wij naast akkers met hokken van vier garven, akkers met hokken van twaalf garven. Zijn deze twee typen totaal verschillend of welk is het verband ? Hoe is het type van twaalf garven ontstaan ? Men heeft eenvoudig rond het hok van vier garven acht andere garven geplaatst, twee aan elke zijde en alles, van boven zeer hoog bij de korenaren samengebonden. Deze hokken van twaalf garven vinden wij tot op het grondgebied van Bergen op Zoom, verder ten noorden of ten westen hebben wij ons onderzoek nog niet kunnen uitbreiden. Een zelfde ontwikkellig hebben wij ook kunnen vaststellen aan den anderen kant, ten oosten van het gebied van de vier schooven. Zuid-oostwaarts vanaf de lijn Oostmalle, Merksplas vinden wij hetzelfde type van twaalf schooven. Hooger op, van af Merksplas tot Tilburg naar het zuid-oosten hebben wij een verwant type met te midden een « gast » van drie schooven in plaats van vier ; aan elk van de drie zijden van de gast plaatst men nog twee schooven, zoodat het « hok » hier in het geheel negen schooven telt in plaats van twaalf. Merkwaardig is ook het gebruik elke schoof afzonderlijk, tweemaal te binden. Zooals men duidelijk zien kan op de foto van een hok van negen schooven, genomen te Poppel (fig. 4), is elke schoof, zooals in Vlaanderen trouwens ook gebruikelijk is, gebonden op ongeveer 70 cm. boven den grond ; maar op ongeveer 1.50 m. hoogte ziet U hier nog een band en geheel bovenaan is de band die de negen schooven samenhoudt.

Ook van Turnhout uit naar het zuiden, over Kasterlee en Herentals tot Oolen, vindt men dit type van negen schooven ; hier « hoop » genaamd en de drie samengebonden schooven in het midden heeten hier het « menneken ».

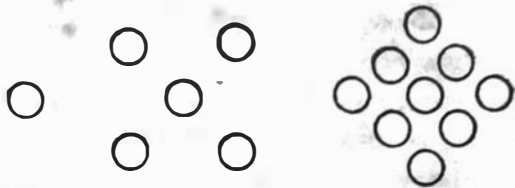
Verder in den zuid-oosthoek van de provincie Antwerpen krijgen wij het, in Oostvlaanderen in de omgeving van Gent, welbekende type met de omgekeerde stuijk bovenop gebonden. Dit type, hoopen van dertien schooven, is hier een ontwikkeling van den hoop van negen schooven. Te midden staat ook het « manneken » van drie schooven, maar hier zet men tegen elk van deze drie schooven nog een ander schoof tegenaan en dan twee schooven aan elk der drie open zijden, het geheel wordt samengebonden met een omgekeerde schoof :

Dit zelfde type vinden wij in den neus van Limburg (Tessenderloo) en in den bovensten oosthoek van Brabant : Averbode, Zichem, Diest en Deurne. Doch hier zijn het geen « hoopen » meer maar « mandels ». Van het oosten van de provincie Brabant hebben wij niets meer kunnen onderzoeken dan het gebied tusschen Diest, Aarschot en Leuven. Even voorbij Diest, te Kaggevinne hebben wij nog mandels van dertien schooven met omgekeerde (fig. 5). Eerst worden vier schooven samengezet maar niet saamgebonden, rond deze vier worden acht andere schooven geplaatst en de mandel wordt samengebonden met een omgekeerde schoof. Dezelfde wijze van het koren op te stellen is ook gebruikelijk verder in de richting van Aarschot en tot Tremeloo, maar zonder de dertiende omgekeerde schoof, hier hebben wij ook den naam « hoop » terug in plaats van « mandel ». Tusschen Aarschot en Leuven vinden wij afwisselend hoopen van twaalf en van tien schooven.

Het gebied tusschen Leuven, Brussel en Mechelen is zeer uniform ; hier hebben wij schier overal hoopen van elf schooven. De meest gebruikelijke wijze van opstellen is een rij van vijf schooven te midden te plaatsen en er aan beide zijden drie schooven tegen te zetten.

Beneden de lijn Brussel, Leuven treft men nog dezelfde hoopen van elf schooven, maar de wijze van opstellen is anders : één schoof recht te midden, dan vier daartegen en tenslotte nog een schoof tusschen elke tusschenruimte (medegedeeld door Prof. F. Olbrechts, Wezembeek).

Uitzonderingen in dit gebied van elf schooven komen wel voor maar zijn zeldzaam. Te Buken worden hoopen gezet van tien schooven : vier in rechte lijn te midden en drie er tegen langs beide kanten. Te Veltem vertelde een boer, dat bij zeer vast, droog weder ook wel hoopen gemaakt worden van negen schooven : drie rijen van drie.

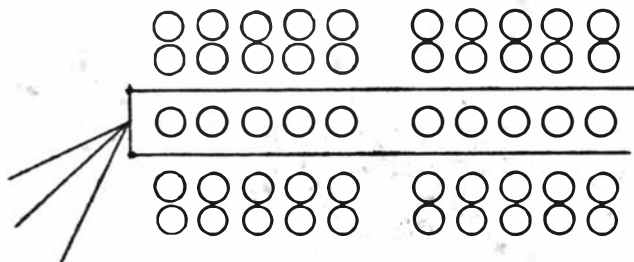
Dit is het resultaat van onze opzoekingen in 1937 en 1938 in de provincies Antwerpen en Brabant en in de streek van Bergen op Zoom tot Tilburg. Gedurende de oogsttijd van deze twee jaren hebben wij ons onderzoek ook uitgebreid naar het zuid-westen toe. In de provincie Oostvlaanderen hebben wij gedurende deze periode het gebied tusschen Gent, Deinze, Ronse, Geeraardsbergen en Aalst onderzocht.

Tusschen Gent en Deinze, langs de linkeroever van de Leie, hebben wij stuiken van vijftien, zestien of zeventien schooven. Zooals wij bij ons eerste onderzoek reeds vastgesteld hadden maakt men in de omgeving van Gent gebruik van een « stuikpaardeken » voor het opstellen van de korenstuiken. Dit gebruik is verspreid in den hoek tusschen Leie en Schelde en naar het oosten tot eene lijn die gaat van Audenaarde tot Leeuwergem en van Leeuwergem naar omhoog over Oordegem en Wetteren naar Destelbergen en Gent.

Het stuikpeerdeken afgebeeld op fig. 6 is het meest eenvoudig en meest verspreide type. De lange horizontale stok « de peirse », (la perche ?) steunt op twee dwarsstokken die met een klein plankje samengeklonken zijn. Om een stuik te maken stelt men eerst vier schooven langs elken kant van de peirse en daartegen dan nog drie of vier schooven langs beide kanten, dat geeft veertien of zestien schooven die men meestal samenbindt met een omgekeerde schoof (fig. 7) zoo bekomt men dan stuiken van vijftien of zeventien schooven. Ten westen van Deinze tot Zulte en ten zuiden tot Audenaarde worden de stuiken niet vastgebonden met een omgekeerde schoof. Wij hebben daar dus meestal stuiken van zestien schooven.

In den hoek tusschen Leie en Schelde (Nazareth, Deurle, S. Martens-Latem) en langs den rechteroever van de Schelde (Gaverre, Dikkelvenne, Beerlegem, Scheldewindeke, Meirelbeek en

Melle) vindt men meestal grootere stuiken, ofwel van negentien, ofwel van een en twintig schooven. Dit laatste type is het meest verspreid. Voor het opstellen van deze stuiken worden ook soms stuikpeerdekens gebruikt met dubbele peirse. In dit geval worden vier schooven tusschen de twee peirsen geplaatst en dan twee maal vier aan elken kant en alles wordt samengebonden met een omgekeerde schoof.

In den zuid-oosthoek van Oostvlaanderen, de streek van Geeraardsbergen, Ninove ; daar dus waar de stuikpaardekens niet gebruikt worden zijn de stuiken ook veel kleiner en hebben meestal tien of twaalf schooven. De manier van opstellen is vrij willekeurig. Stuiken van tien schooven, vijf tegen vijf, zagen wij te Groottenberge, Godeveerdigem en Maria-Lierde. Andere stuiken van tien schooven, vier schooven te midden en drie er tegen langs beide kanten zagen wij te Okegem en te Denderleeuw. Stuiken van twaalf schooven, zes tegen zes zagen wij te Steenhuize-Wijnhuize en te Ophasselt. In dezelfde streek worden de stuiken van twaalf schooven ook nog opgesteld in drie rijen van vier schooven, onder meer te Nederbrakel, te Onkerzele en te Grimmingen ; en tenslotte ook nog in twee rijen van vier schooven met twee schooven ertegen langs elken kant, zoo o.m. te Steenhuize-Wijnhuize.

BENAMINGEN

ROGGEKOREN.

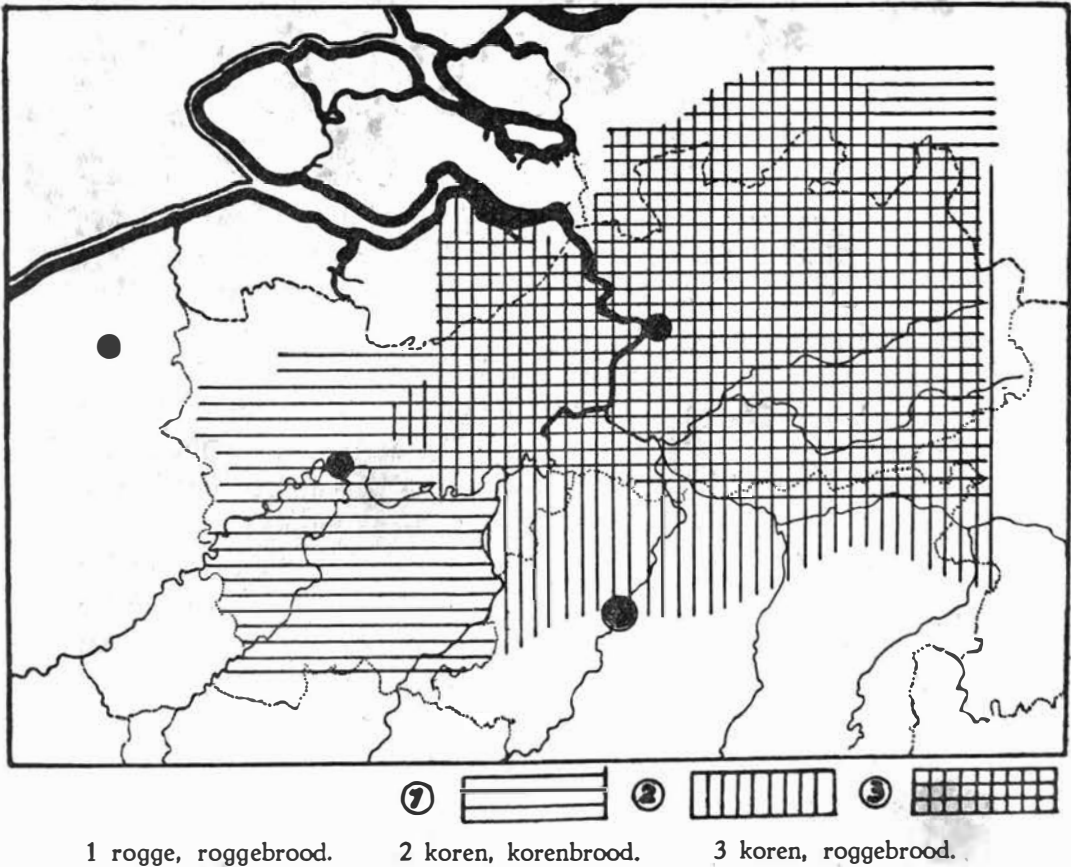
Bij ons eerste onderzoek hebben wij uitsluitend onze aandacht geschonken aan de verschillende manieren van het koren op te stellen ; en aan de verspreiding van de verschillende typen van korenstuiken.

Vorig jaar en dit jaar hebben wij ook een onderzoek ingesteld naar de benamingen.

Om te beginnen hebben wij de benamingen van de vrucht zelf waar het hier om gaat. Volgens Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal, is de algemeen Nederlandsche naam « rogge ». De wetenschappelijke naam is « secale cereale ».

« Koren » is volgens Van Dale, in zijn eerste beteekenis synoniem van graan, als collectieve benaming voor vele graankorrels; eene tweede beteekenis is « het te veld staande gewas »; verder nog « het gemaaide graan aan schooven » en ten vierde « een bepaald soort van graan, in verschillende streken verschillend : rogge, tarwe, gerst.

Tarwe, haver en gerst hebben in Vlaanderen maar een enkele beteekenis maar voor ons « secale cereale » hebben wij dus twee benamingen : in enkele gebieden « rogge », in andere « koren ».

Langs beide oevers van het kanaal van Terneuzen en verder ten westen van deze lijn, en in geheel het zuiden van de provincie Oostvlaanderen zegt men rogge : « rogge zaaien », « rogge pikken » en vindt men ook het woord rogge in de samenstellingen « roggemeel » en « roggebrood ». Links van de Dender, in Brabant en verder in Limburg vermoedelijk, heeft men het koren-gebied : « koren zaaien », « koren pikken » en ook in de samenstellingen : « korenmeel » en « korenbrood ».

Het Waasland, de provincie Antwerpen en het hoekje van de provincie Brabant boven den Demer, vormen een gemengd gebied waar men zegt : « koren zaaien » en « koren pikken », maar in de samenstellingen : « roggemeel » en « roggebrood ». Dit gemengd gebied strekt zich ook uit in Nederland zoover als wij met ons onderzoek zijn doorgedrongen tot Bergen op Zoom, Rozendaal en Breda ; maar even voor Tilburg, vanaf de gemeenten Riel en Goirle begint een nieuw onvermengd roggegebied. Hier spreekt men dus uitsluitend van rogge zaaien en van roggebrood zooals rondom Gent. Tusschen Poppel en Goirle heeft men een merkwaardige overgang : de graankorrel wordt hier « rog » genoemd, maar het gewas noemt men « koren » ; men zegt hier dus « rog zaaien », maar « koren pikken ».

In Duitschland heeft de Volkskunde-atlas zich ook bezig gehouden met den naam « koren », « Korn ». Daar heeft men niet de zaak zelf als uitgangspunt genomen maar het woord. Men heeft niet gevraagd welke de benaming was voor rogge in de verschillende streken van Duitschland ; maar men heeft aan de verschillende correspondenten gevraagd welk de beteekenis was van het woord « Korn » in hun gemeente. Het was de tweede vraag van den eersten vragenlijst, zij luidde :

Bezeichnet man mit « Korn » a) eine bestimmte Getreideart und welche ? b) die Gesamtheit des Getreides ?

Uit de antwoorden op deze vraag is kaart 14 van de Deutsche Volkskunde-atlas ontstaan. Op deze kaart zien wij dat in het Noorden van Duitschland « Korn » de collectieve naam is van de graangewassen en dat in Centraal- en Zuidduitschland met den naam « Korn » uitsluitend de graansoort rogge bedoeld wordt.

STUIK, RAAM, ROS, LAAG, VLAAG, GAM, HOOP, HOK, MANDEL.

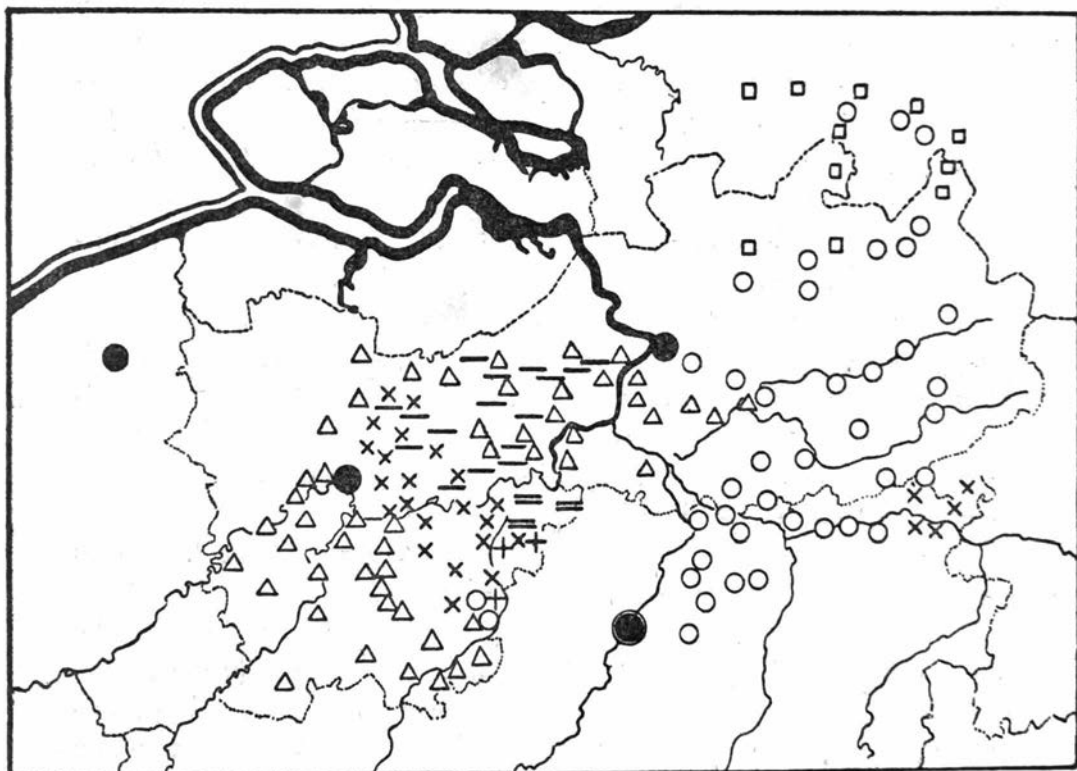
Belangrijker voor ons onderzoek zijn de verschillende benamingen voor de verschillende soorten van stuiken.

Het woord stuik zelf vinden wij in geheel Oostvlaanderen, behalve in den hoek Gent, Ninove, Dendermonde, Lokeren ; wij vinden hem ook in den zuid-westhoek van de provincie Antwerpen, tot Mechelen en Lier.

De naam stuik hangt niet samen met een bepaald type. In de Leiestreek is het de naam voor een stel van vijftien tot een en twintig schooven, in de streek van Geeraardsbergen voor een stel van tien of twaalf schooven. In het Waasland is het de naam voor de lange rijen van honderd of meer schooven zelfs, welke hier

ook ramen genoemd worden en rossen in de omgeving van Buggenhout, en lagen, vlagen of gammen tusschen Aalst en Wette- ren. In Klein-Brabant worden met den naam stuik evengoed de kleine stellen van acht en tien schooven aangeduid als de rijen van achttien en twintig schooven.

De naam hoop, die in Antwerpen en Brabant voorkomt en tus- schen Aalst en Ninove ook in een paar dorpen in Oostvlaanderen

○ ① × ② - ③ △ ④ □ ⑤ = ⑥ + ⑦ ~ ⑧ ⑨

1 hoop.
2 mandel.
3 raam.

4 stuik.
5 hok.
6 ros.

7 tierlingen.
8 lagen (vlagen).
9 gammen

opgeteekend werd, houdt evenmin verband met een bepaald type ; want zoals wij reeds hooger vermeld hebben, vinden wij in het gebied van den naam « hoop » zoowel stellen van zes en van acht schooven, zoo tusschen Antwerpen en Hoogstraten, als stellen van zestien en zeventien schooven, b.v. in de streek van Geel en Mol.

In het noorden van de provincie Antwerpen, boven Brecht, Hoogstraten en Weelde en verder in het Hollandsche Noordbrabant, vinden wij den naam « hok ». In dit gebied wordt met dezen naam uitsluitend een betrekkelijk klein aantal schooven aangeduid, namelijk stellen van vier, zes of negen schooven. Hoopen van

twintig à dertig schooven, los bij elkander gezet, welke in de streek tusschen Breda en Tilburg ook voorkomen, worden niet « hokken », maar « hoopen » genoemd. De naam « hok » komt verder voor tot in Noord-Duitschland, in Oost-Friesland, in Oldenburg en tot aan de monding van de Elbe. Hier zijn het ook betrekkelijk kleine stellen die met dezen naam aangeduid worden, namelijk van vier tot twaalf schooven. Treft men hier twintig of vier en twintig schooven samen dan spreekt van « doppelte Hocken ». (1)

Op kaart 2 hebben wij met een dwars kruisje den naam « mandel » of « mangel » aangeduid. Deze kruisjes vindt U eenerzijds in de omgeving van Diest en anderzijds van Aalst tot Gent en langs den rechteroever van het kanaal van Terneuzen, tot Wachtebeke. Het is zeer merkwaardig dat het type dat met den naam mandel aangeduid wordt in de omgeving van Diest, zeer verwant is met de mandels uit de buurt van Gent. De mandels rond Gent bevatten een grooter aantal schooven : zeventien, negentien of een en twintig, dan die rond Diest welke twaalf tot zeventien schooven bevatten ; beide typen zijn samengebonden met een omgekeerde schoof. In de linkerhoek van Dender en Schelde is de naam mandel overgegaan op een ander type, de rijen van tien schooven tegen tien, met vier « paardekens » te midden. (2)

In Duitschland komt op de kaart van Pessler (3), de naam « mandel » voor in de streek van de Saale, in de buurt van Halle. Mandel beteekent daar een korenhoop van vijftien schooven. Mandel is oorspronkelijk een getal. Het Middelnederlandsch Woordenboek van Verdam zegt : « Benaming van een vijftiental van enkele voorwerpen, bepaaldelijk van schooven en stroobossen ». Het oudste getuigenis van dezen naam is een Latijnsche akte van 1242 uit Kamerijk : « mandula » (Grimm).

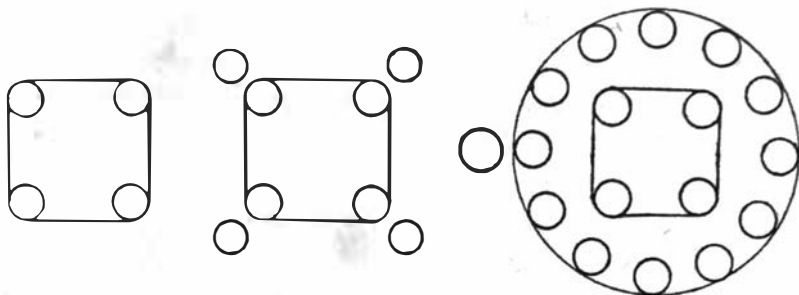
Het is niet zonder belang hier even te vermelden wat een boer ons vertelde te Averbode. « Wij zetten het koren gewoonlijk in « hoopen » van dertien, maar als de oogst bestemd is voor de comerse, dat is om door den notaris in publieke veiling op het land verkocht te worden, dan worden « mandels » gemaakt van zeventien schooven ». Deze mandels bestaan uit een « menneken » van vier schooven, die samen gebonden worden en tot spil dienen, tegen elk van deze vier schooven wordt nog een andere schoof

(1) W. Pessler : Volkstumgeographisches aus Niedersachsen. — Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, IX blz. 97.

(2) Zie Oostvl. Zanten XI nr. 6, fig. 10 en 11.

(3) W. Pessler : Volkstumsatlas von Niedersachsen. — Braunschweig, 1933. — Karte 13 : Volkstümliche Bezeichnungen des Roggens ; Garbenstand.

tegengezet en dan nog twee schooven aan elke zijde, de zestien schooven worden samengebonden met eene omgekeerde schoof.

Ook den naam « Stüke », onze « stuik » vinden wij op de kaart van Pessler, in de buurt van Halle, Midden-Duitschland, en een weinig meer westwaarts den naam « Hope », Haufen, ons woord « hoop » dus.

Een andere merkwaardige naam, maar die zeer zelden voorkomt is de naam « tierling ». In het land van Aalst hebben wij dezen naam driemaal ontmoet. Tierling beduidt tien schooven en komt overeen met den Franschen naam « dizeau ». Volgens K. Miethlich en A. Varagnac zouden deze benamingen in verband staan met het heffen van de tienden. (4)

GAST, MANNEKEN, PIKKEL, PAARDEKEN.

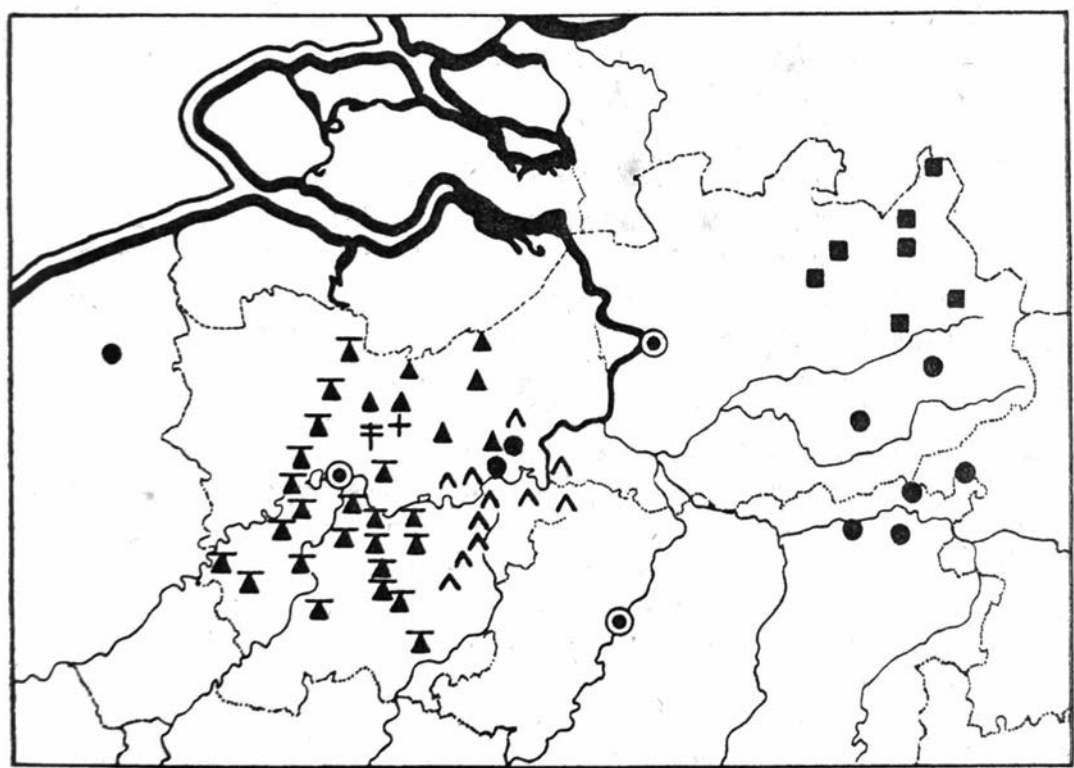
Ten slotte nog een woordje over de benamingen van de drie of vier schooven, die midden in de korenstuiken gezet worden als spil om er de andere schooven tegen te plaatsen. De naam « gast », die in het noord-oosten van de provincie Antwerpen verspreid is, is volgens Van Dale ook een getalnaam : een gast eieren dat zijn

(4) « Wegen der Zehntenabgaben stellte man Haufen einer bestimmten Zahl von Garben so auf, dass je von einem Haufen I Garben dem Weltlichen oder geistlichen Herrn zufiel. Diese Abgaben (dîme) haben sich im Laufe der Zeiten oft geändert (Duméril bemerkt z.B. für die Normandie « La Dime était en quelques endroits du 13e, maintenant du 10e »). Das Zehntenrecht oder die Abgabe selbst nannte man ausser dîme (das deutsche Dieme « Garbenaufen » ist, wie it. decima, span. port. deume von lat. decima abgeleitet) gerbaria (s. Ducange), gerbage, terage ou champsart (Corblet), jerb d'pasyon (Richenet Pt. Noir), la part de M. le curé (Jaubert) etc. Nun zeigt das ganze nördlich von Paris liegende Frankreich einheitlich dizeau für den Garbenaufen, während das südlich davon liegende Gebiet, also ein Teil der Normandie, West-, Zentral- und Ostfrankreich einheitlich trezeau sagt ; diese Tatsache legt die Vermutung nahe, dass diese Verteilung mit einer früheren politischen, oder noch eher kirchlichen Einteilung zusammenhängt. » uit : Karl Miethlich « Bezeichnungen von Getreide- und Heuhaufen im Galloromanischen ». — Aarau, 1930 ; blz. 123.

Zie ook : André Varagnac : Définition du Folklore. — Paris, 1938 ; blz. 32.

vier eieren. Zoals wij hooger gezegd hebben zijn er gasten van drie en gasten van vier schooven. In Oostelijk Nederland is « gast » de naam van de stuik zelf. Volgens Van Dale heeft « gast » in Gelderland, « garst » in Overijssel, « kas » in Zuid-Limburg, de beteekenis van « een vier- of zestal garven gemaaid graan; tegen elkander aangezet om te drogen ». De naam gast komt met dezelfde beteekenis ook voor in het aangrenzend Duitsche gebied tot aan de Eems. (5)

In het zuidelijk gedeelte van de provincie Antwerpen en in Brabant, hebben wij in plaats van den naam « gast », den naam « man », « manneken » of « menneken ». Deze naam is ook even

⚔️ ⓪ ▲ ● ^ ○ ● ● ● ◻ ● + ● ▲ ⓪

1 houten ruiters.	5 gast.
2 gebruik houten stuikpaardeken.	6 ruitersken.
3 paardeken.	7 pikkel.
4 manneken.	

doorgedrongen in Oostvlaanderen in het gebied tusschen Durme en Schelde (Zelee, Hamme, Grembergen). De overeenkomstige Fransche namen « Home » (= homme) en bonhomme, komen voor

(5) W. Pessler : Volkstumsatlas von Niedersachsen. — Braunschweig, 1933. Karte 13.

in de buurt van Alençon en Campfleu, ten zuid-westen van Parijs, met identiek dezelfde beteekenis : « les trois premières gerbes qu'on lie par le sommet ». (6) Maar de galante franschman voelt veel meer voor vrouwelijke namen. In Normandië heeft men : demoiselle (d'mouézéle) met de beteekenis : « réunion de trois ou quatre javelles placées debout, les têtes liées ensembles ». Deze naam komt nog voor in Bray, in het département de l'Eure, in de Fransche Ardennen en in de Belgische provincie Namen, als « damsel ». In Henegouwen in de omgeving van Bergen (Mons) heeft men den naam « madame ». (7) En in Frankrijk hebben wij naast « madame » ook nog : « bonne femme », « tantine », « béguine », « fillette » en « poupée ». (8)

In het Waasland vinden wij den naam « pikkel » om de drie samengebonden schooven aan te duiden die te midden in de struiken staan. In de omgeving van Dendermonde tot Kalken, Aalst en Bornem staan er « paardekens » in de ramen, mandels of rossen. Deze paardekens bestaan dus ook weer uit drie schooven die van boven samengebonden zijn en die tot steun dienen voor de andere schooven die er tegengeplaatst worden. Verder in Oostvlaanderen is de naam overgegaan op het houten toestel dat dient om de stuiken op te stellen.

De overeenkomstige namen van « paard » en « paardeken » vinden wij ook in het Romaansche talgebied. In Noord-Italië, in het Aostadal heeft « lo kavalo » precies dezelfde beteekenis als bij ons het woord paardeken : « drei als Dreifuss aufgestellte Garben ; sie bilden das Zentrum des Garbenhaufens ». In het Zuiden van Frankrijk, in Provence heeft men ook het woord « cavalet », en in de Saône et Loire « chevallet » in de beteekenis van « petit tas de gerbes » ; maar in Puy-de-Dôme beduidt chevallet een groote stuik van dertig schooven (9).

Uit dit beknopt overzicht blijkt dat er aan dit onderwerp heel wat meer facetten te belichten zijn dan ons eerste onderzoek liet vermoeden. Wij hopen in de volgende jaren dit onderzoek te kunnen voortzetten en dit jaar het oosten van ons land en Hollandsch Limburg te bewerken om onze documentatie te laten aansluiten bij de resultaten van den Atlas der deutschen Volkskunde.

Maurits DE MEYER.

(6) Karl Miethlich : Bezeichnungen von Getreide- und Heufaugen im Gallo-romanischen. — Aarau. 1930. Blz. 56.

(7) Miethlich o.c. blz. 48.

(8) Miethlich o.c. blz. 120.

(9) Miethlich o.c. blz. 40.

De Strandvisscherij langs de Vlaamsche Noordzeekust. II

I

HET HARINGVISSCHEN ALS STRANDVISSCHERIJ

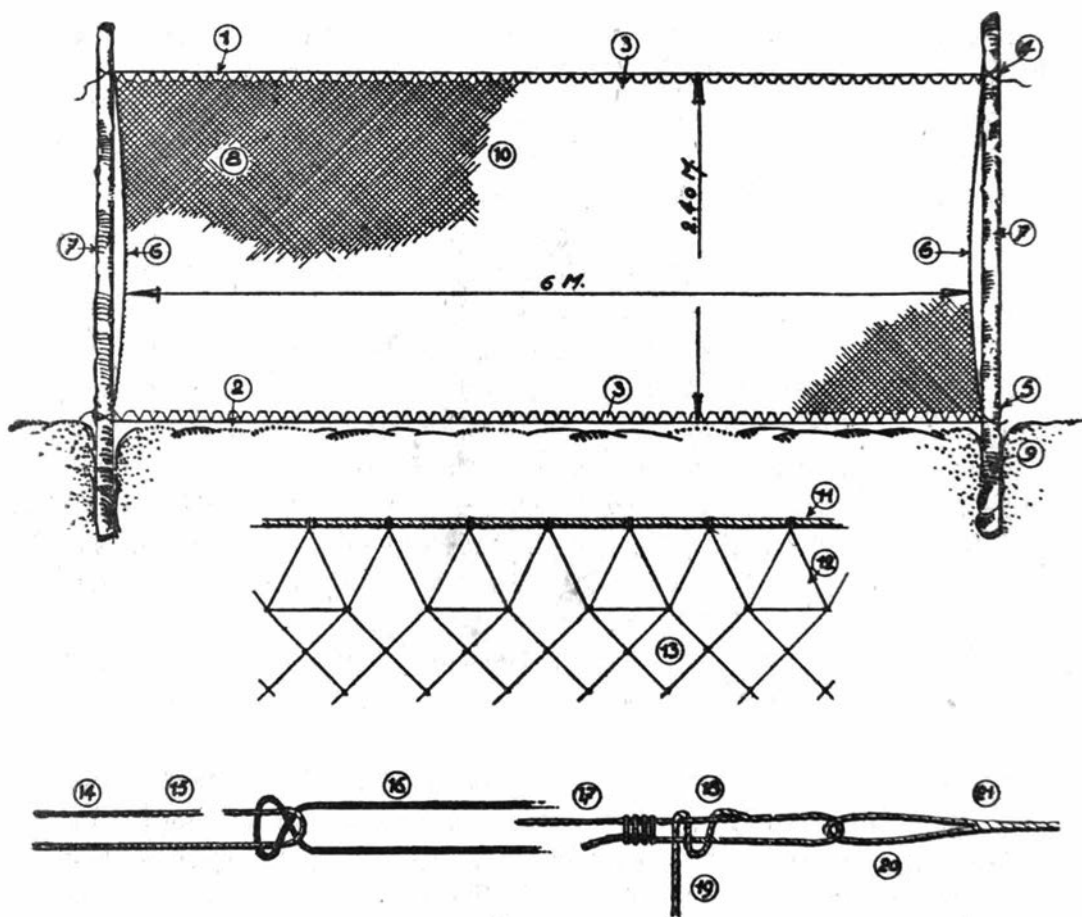
Tusschen Nieuwpoort en De Panne, in den zoogenaamden Westhoek, wordt, niettegenstaande de sociale schommelingen, door den oorlog 1914-18 veroorzaakt, het toenemend verkeer en het badleven, dat als overal de inheemsche volksambachten ten doode doemt, de strandvisscherij nog steeds door een gedeelte der kustbevolking als nevenbedrijf druk beoefend. (1) Dat ook, behalve het garnaal- en scholvisschen, waaraan men in 't bijzonder « gernaartkruiers », visschers te paard en kordeelvisschers zich wijden. het haringvissen tot de strandvisscherij behoort, is waarschijnlijk minder bekend. Het visschen op haring, waarvoor speciale netten: haringnetten, worden gebruikt, is nog meer dan het garnaalvisschen gebonden aan een « seizoen », dat wel zeer kort is, nl. den tijd gedurende denwelken de haring « trekt ».

Volgens schatting der strandvisschers komen de haringschollen tusschen einde September tot midden November aan onze kust voorbij.

De strandvisschers van Oostduinkerke-Koksijde, de haringvisschers in 't bijzonder, waren vroeger talrijker dan tegenwoordig, beginnen hun haringnetten op het strand te spannen in de week na Adinkerke-kermis, die een week na Oostduinkerke-kermis valt, d.i. den 3en Zondag van September. Dit is eveneens de datum van Nieuwpoort-kermis. Natuurlijk spelen de meteorologische en weersomstandigheden een voorname rol. De visschers beschouwen de nieuwe maan en de volle maan als den besten tijd om met het visschen van wal te steken. De volle maan vooral achten ze « het hart (herte) van het stroom » te zijn. Met eerste en laatste kwartier heeft men « krank stroom ». De gunstigste wind is « binnenwind », d.i. zuid-west. Voor sommigen heeft het water, dat vrij rustig moet zijn, nog bovendien koel te zijn. Het verward geraken van den haring in het net noemen de vischers « boor », d.i. het boren of doorboren, omdat de haring schijnbaar door de mazen van het net « boort », maar met de kieuwen zoodanig vastgeraakt dat hij nog voor- noch achterwaarts zich losmaken kan. Naar het

(1) Zie mijn studie over De Strandvisscherij langs de Vlaamsche Noordzeekust, verschenen in het Juli-nr van Oostvlaamsche Zanten, 1938.

oordeel van een beproefden haringvisscher te Oostduinkerke, H. P., is de « avondboor » en « morgenboor » het best, d.w.z. is er het meest kans een overvloedige vangst te hebben. Dat « avondboor » en « morgenboor » beteekent soms vrij laat, eigenlijk in het holle van den nacht, en vrij vroeg, vóór het morgenkrieken.

1. Bovenste pees ; 2. Onderste pees ; 3. « Stating » ; 4. « Bindband » ; 5. Dubbele « bindband » ; 6. « Brug » ; 7. « Staak » ; 8. « Schaal » of « Maas » ; 9. Strand ; 10. Staande Haringnet. Hoog 2.40 (ca 100 schakelen of mazen) ; 11. Pees ; 12. Stating ; 13. Net ; 14. Onderste pees ; 15. Fijne driedraad ; 16. Dubbele « bindband » ; 17. Bovenste pees ; 18. « Splissing » ; 19. « Brug » ; 20. Bindband ; 21. Splissing.

De vangst geschiedt met langwerpige haringnetten, ongeveer 4 vaam, d.i. 6 meter lang bij 2.40 m. breed. Deze 2.40 m. hoogte van het gespannen net komen overeen met 100 schakelen of mazen.

Om de juiste opening der mazen te berekenen wordt door de helf van een gespannen maas de munt van één-frankstuk gewron-

gen. Valt het één-frankstuk erdoor dan is de maas te wijd voor het soort haringen, dat langs onze kust gevangen wordt.

De haringvisschers weten verschil wat de kwaliteit der netten betreft. Vroeger maakten zij ze zelf. Het zelfmaken loont echter de moeite niet, want de mechanisch gefabriceerde komen goedkoper uit. Van de Belgische, Fransche en Engelsche, worden de laatste als de beste geacht. Een vereischte voor den haringvisscher is dat ze het beschadigde net zelf kunen herstellen of boeten. De netten worden in dwarsche richting met de opkomende zee, dus in N.-Z.-richting, gespannen aan stokken of staken, die stevig in den zandgrond worden geplant. Natuurlijk geschiedt zulks bij lage tij, maar voor het afnemen der haringen moeten de visscher en zijn hulp er gauw bij zijn, want bij invallende ebbe krijgen ze vraatzuchtige en luidschreeuwende konkurrenten in de meeuwen, zoodat deze arbeid vaak geschiedt tot middenlijfs in het ijskoele water.

Het haringvisschen op het strand geschiedt met 6 tot 12 netten op eenigen afstand van elkander evenwijdig geplaatst. Uit één net, « vluwe » genaamd en 24 vaam, d.i. 36 m. metend, haalt de haringvisscher 6 staande netten. Voor een bootnet hoeft men doorgaans 3 vluwen. De opbrengst is afhankelijk van te veel factoren om konstante cijfers toe te laten. Naar de verklaring van H. P. kent de haringvisscherij op het strand, evenzeer als op zee, meer slechte dan goede seizoenen. Het jaar 1937 was een buitengewoon goed jaar na twaalf slechte. Met 8 netten maakte hij soms per tij 1000 haringen buit, maar het gemiddelde was een « bud », d.i. 416 haringen. In slechte jaren kan dat getal per tij soms 200 en zelfs 25 bedragen.

Het eigenaardige van de strandvisscherij is dat de opbrengst in de eerste plaats voor eigen gebruik is. Bij thuiskomst wordt de haring gekopt en gereinigd en in aarden potten door de huisvrouw en de dochters in den pekkel gedaan. De haring dient als winterkost en is doorgaans op wanneer « de Vasten uit is ». Werpt dit geen licht op het door den grooten Bruegel gebruikte zinnebeeld en wapen van den Vasten in haar strijd met Karnaval?

In de Middeleeuwen was de haring, toen de aardappel nog onbekend was, het volksvoedsel bij uitnemendheid. Deze voedingszede leeft dus nog heden voort onder de strandharingvisschers van onze kust. Wat eveneens voortleeft, is de « caritate ». Wanneer de vangst bijzonder gunstig is en de voorziene wintervoorraad overtreft, dan wordt van het overtollige met kwistige hand aan vrienden, kennissen en de armen uitgedeeld. Dit herinnert aan de

« zende », dat overblijfsel van het « oude regiem », dat nog wat overal, thans minder dan vóór den oorlog, op onzen Vlaamschen buiten voortleeft.

Foto's en teekeningen, die bij het haringvisschen als strandvisscherij behooren, mogen verder het belang van dit zeldzaam wordend kustbedrijf toelichten !

P. DE KEYSER.

II

OVER AASDELVEN, KORDEELVISSCHEN EN WANTVISSCHEN AAN DE WESTKUST

Ziehier enkele inlichtingen over de kordeelvisschers, (1) die ik me nog heel duidelijk van mijn vader herinner, die een van de bijzondere aasdelvers (de sterkste, zegt men overal) en kordeelleggers van de Westkust was.

Het aasdelven zelf is het zwaarste werk bij het kordeelvisschen. Voor het vangen van de wormen, vooral van de heele groote, die op de « uitbank » en bij uitzondering (springvloed) op de Spanjaardbank (2) gedolven worden is een groote handigheid vereischt. Van zoohaast men den weg uit het oog verliest door de worm gevolgd is het quasi onmogelijk om hem nog terug te vinden.

De lijnen worden gemaakt zooals in « De Strandvisscherij » van Prof. De Keyser aangegeven. Alleen gebeurt het dat de « kijsters » (3) door de visschers zelf gemaakt worden op een kijstermolen. Mijn vader deed het althans. Bij mijn moeder ligt nog altijd de kijstermolen van mijn vader op zolder : een heel eigenaardig werktuig, dat ik wel voor het museum van Oostduinkerke zal loskrijgen.

Om de plaats aan te duiden waar de lijnen gelegd worden, worden aan een of twee uiteinden twijgen of helm geplant.

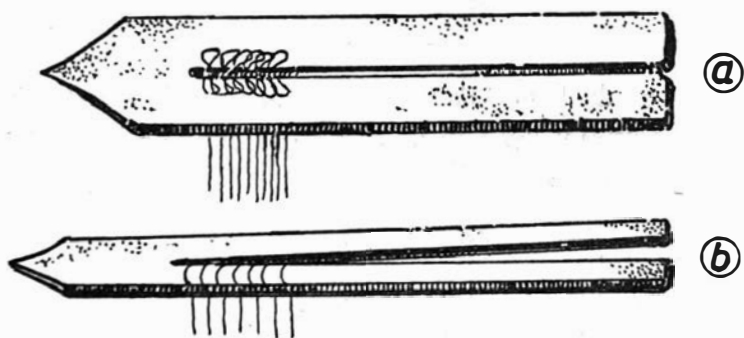
Het « azen », of vasthechten van het aas aan den haak, gebeurt op het strand, telkens het laag water is. Het gebeurt echter ook dat voor dat de lijnen gelegd worden een eerste maal thuis geaasd

(1) Zie P. De Keyser, De Strandvisscherij langs de Vlaamsche Noordzeekust, Oostvl. Zanten, nr 3, Mei-Juni 1938.

(2) De namen van de andere banken op het strand te Nieuwpoort-Bad, van de duinen naar het water toe, zijn : de Schelpenbank, de Stiljebank, de Kordeelbank, en dan... de Uitbank, de Spanjaardbank.

(3) In « De Strandvisscherij » staat foutief « kensters ». De stok, die het net van de karte openhoudt, heet « staf » en niet « droomer », zooals bij De Bo, Westvlaamsch Idioticon, i.v. karte. De « drummer » is de naam van den stok van het steeknet van den « gernaartkruier. » P. D. K.

wordt. Dan wordt hiervoor de spletplank gebruikt ofwel een emmer of een zinken kuip, In het laatste geval worden de geaasde haken kringvormig langs de wanden gelegd en telkens de kring volledig is met een laagje zand bedekt. Op het strand gekomen heeft de visscher niets anders te doen dan zijn lijn af te rollen, langs de beide uiteinden vast te leggen met « helmdutsen » en in de voor te leggen die hij met zijn aasspade trekt langs de lijn. Mijn vader legde in den Winter soms tot 500 haken en het gebeurde soms dat hij zooals Prof. De Keyser schrijft om den anderen hoek visch had (schollen), die hij aan huis verkocht en gemakkelijk kon afzetten, want « hoeksjeschullen » waren zeer gegeerd. Ze hebben immers een veel fijneren smaak dan deze met de netten gevangen, die niet de gelegenheid hebben om uit te bloeden.(4)

a. Spletplank met geaasde haken.
b. Ongeaasde haken.

De beste tijd voor het visschen was de « krankstroom », d.i. de tijd waarop ebbe en vloed het zwakst zijn, bij eerste en laatste kwartier. Bij « stroomtij » is de zee dikwijls te geweldig en worden de lijnen uitgekapt. Wanneer de lijnen te laag gelegd worden moeten dikwijls de visschers tot aan de knieën of zelfs tot aan de lenden in het water gaan bij laag tij om ze te kunnen optrekken.

Dezelfde soort visscherij werd ook beoefend op zee in bootjes. De lijnen van verschillende visschers die met een zelfde bootje varen worden dan alle aan mekaar gebonden, zoodat soms tot 2.000 meter worden « uitgevierd ». Het begin wordt neergelaten met een klein anker en de plaats wordt aangeduid door een boei. Nadat de heele lengte in zee neergelaten is wordt een paar uur gewacht, zoodat met den tijd die verloren gaat bij het te water laten, het begin

(4) Zoo de lijnen niet geaasd werden thuis, werden ze op de « spletstok » geplaatst.

Spletstok en spletplank werden puntvormig gescherpt, om ze te kunnen steken tusschen de biezen van een stoel met biezen of strooien zitting.

reeds een viertal uren vischt. Om de beurt krijgen de meevarenden de gelegenheid om hun lijnen eerst te laten leggen, zoodat ze gelijkelijk door de langere duur van het visschen van het eerste gedeelte bevoordeeld worden. Deze visscherij, die thans heelemaal verlaten is werd genoemd « wantvisscherij ». Sedert mijn vader daarbij het leven liet in een storm, samen met twee opvarenden in 1928 wordt de « wantvisscherij » hier niet meer beoefend.

Bij deze soort visscherij werd gewoonlijk meer gevangen dan aan het strand en deze « hoekjeschullen » waren al evenzeer gegeerd. Het zijn trouwens dezelfde als deze gevangen op het strand. De eigenaar van het schip kreeg gewoonlijk iederen tienden visch die gevangen werd, als vergoeding voor het gebruik van zijn schip.

Medegedeeld door Dr. K. ENGELBEEN.
Stuiver — NIEUWPOORT.

P.S. — Wat de historiek van de verschillende soorten visscherijen betreft, hiervoor zal van de hand van Juul Filliaert eerstdaags een studie verschijnen.

ARTEVELDIANA

HET ARTEVELDEPAND OP DEN KALANDERBERG.

Men heeft het soms in twijfel getrokken of het zoogezegde Arteveldehuis op den Kalandenberg wel degelijk op de plaats stond waar Artevelde's woning zich verhief.

Alle twijfel hieromtrent werd nochtans opgeheven door: het ontdekken in 1873 van een authentieke akte van 6 Maart 1362, waarbij afstand gedaan werd van een rente, gewaarborgd door een hypotheek « up een huus, staende up den Kalanderberch up de Stede van Ghend, erve tusschen den huus dat wilen was Jacops van Artevelde, in d'eene zide, en den huus dat wilen was Ser Jacops Vanderpaele in d'andere zide » ondertekend door Claes Van der Paele.

ALEXANDRE DUMAS EN HET HUIS VAN ARTEVELDE. (1838)

In Augustus 1838 — dus honderd jaar geleden — bezocht de gekende fransche auteur *Alexandre Dumas* ons land. Hij kwam ook te Gent. En wel, dat wil juist treffen op den eigensten dag dat de Arteveldelokomotief zijn proefreis deed. Ten minste zoo vertelt hij in zijn « Impressions de voyage. Les Bords du Rhin » 1ste deel. (1) « Nous avons été tout à fait étonné de l'affluence immense que nous avons trouvé à notre arrivée à Gand, lorsque tout nous fut expliqué par un seul mot; la machine, dont sans le savoir nous faisons le premier essai, s'appelait le d'Artevelde. »

En Dumas gaat daarom dan ook onmiddellijk, zegt hij, het huis van Artevelde op den Kalandenberg, « Dat plébéershuis zoo goed door Froissart beschreven », bezoeken. « Maar in plaats van de eerbiedwaardige puinen die ik er kwam zoeken, gaat ie voort, stelde ik vast dat op de plaats, waar die zich hadden moeten bevinden, zich er een lief tallig huisje, licht pistachegroen, en versch geschilderd zooals al de belgische gebouwen, netjes had neergezet; ik zou er

(1) Op bladzijde 72 van de uitgave R. Simon, Parijs, (1937) die we gebruikten, en die ons vriendelijk door de Heer E. Claeys werd gesinjeleerd. Mogen we er even attent op maken dat er daar bij 't begin van 't verhaal op de eerste lijn een drukfout van belang is. De reis geschiedde niet in 1858, zooals gedrukt, maar wel in 1838, zooals gezegd. De anekdote over de Arteveldekomotief zou zich inderdaad niet in 1858 kunnen plaatsnemen.

nooit in toegestemd hebben om het als den nakomeling van zijn venerabelen voorganger te herkennen, hadden het welgekende bla-
zoen van Jacob en dat andere meer-betwiste van zijn vrouw, niet op
het balkon, dat zich voor de vensters uitstrekt, aangebracht geweest.

Ten andere, hadde ik, niettegenstaande dat bewijs, er nog willen
aan twifelen, volgend opschrift zou mij ten volle hebben over-
tuigd; het staat geschreven in groote letters boven een lage deur,
waarlangs men, enkele trappen nederdalend, naar binnen gaat:

*In het huys van
Artevelde
Vercoopt men drank.*

Wat zeggen wou, gaat hij verder in het zuiverste vlaamsch dat
men ooit tusschen Oostende en Antwerpen gesproken heeft:

*Dans cette maison
d'Artevelde
on vend à boire.*

« La place comme on le voit était prédestinée », voegt hij er
ondeugend nog aan toe. Hier mede wil Dumas natuurlijk zeggen
dat in het huis van « den brouwer » Artevelde, men als van zelf
sprekend er drank schenken moest, maar eveneens is het een toespe-
ling op wat voor vreemden de Vlamingen altijd waren: de drinke-
broers van Breughel.

Het Arteveldehuis zelf lijkt dus ook wel het eerste Arteveldecafé
te zijn geweest, en wel zeer kort na de verbouwing.

Voegen we er nog bij dat Dumas verder zijn lezers een historie
op den mouw spelt over den Paddenhoek, dien hij Trou aux Cra-
pauls heet, en waarvan hij de naam-bediënis uitlegt als voort-
komend van den scheldnaam « *crapaudins* » dien onze voorvaderen
aan de Franschen zouden hebben gegeven, « *comme ils nous ap-
pellent aujourd'hui Fransquillons* »; en daar Artevelde aldaar door
de handlangers van den koning van Frankrijk werd vermoord,
daarom hebben de Gentenaars het tooneel van die gruwelmoord
met den scheldnaam dierzelfde franschen bedacht! (2)

Et nunc erudimini. Zoo ge 't nog niet wist, dan weet ge 't nu!
Of anders gezegd: Alexandre Dumas, vlaamsch toponymist!

(2) In de uitgave Simon wordt ook nog, (blz. 73), de vermeende fransche
scheldnaam als « *crapaudiers* » opgegeven. Dumas schreef *crapaudins*. Kende de
letterzeter misschien de Gentsch-fransche vertaling van den Paddenhoek: rue
Crapaudière?

Deze en andere incartade's, die Alexandre Dumas zich in zijn boek had gepermitteerd, werden destijds reeds op gepaste wijze, ten onzent krachtadig terecht gewezen. Pastor Duvillers in het verder (blz. 126) vermeld werkje « De Fransquiljonade » drukt als aanhangsel (blz. 54-60) « pro coronide en pro memoria » een feuilleton af, overgeschreven uit het « *Journal de Bruxelles* » van den 26 November 1841. (Dumas' boek was in datzelfde jaar immers, als « contrefaçon » bij Méline te Brussel nagedrukt geworden). Hij wordt er niet malsch in over den hekel gehaald samen met « tous les commis-voyageurs en littérature, tous les fabricants de romans, de nouvelles et de souvenirs qui nous sont arrivés de Paris, pour visiter les provinces de la Belgique, et retourner ensuite décrire chez eux ce pays sauvage et grossier, cette population moitié singe, moitié Bédouin, comme disait M. Delatouche » enz.

« Quant au mot *Crapaudin*, zegt de schrijver, il est de l'invention de M. Dumas. » En of hij gelijk had, de Brusselsche feuilletonist.

Vermits het bewuste straatje reeds bij 't leven van Artevelde « Paddenhouc » werd geheeten, is Dumas' bewering al van zelf den kop ingedrukt!

Zoodat we hier nog, door Artevelde, een bijdrage kregen tot de folklore der straatnamen!

DE ARTEVELDEBOOM TE GENT

Naar me door Dr. Paul Rogghé werd medegedeeld staat er in den tuin van het Arteveldehuis op den Kalanderberg een groote boom — een lindeboom — waarvan door de geburen algemeen wordt verteld dat hij dagteekent uit den tijd van Jakob van Artevelde. Een stomme getuige uit 't ver verleden, dus! (3)

Een foto van dezen Arteveldeboom is te vinden in het geïllustreerd weekblad: A.B.C., 7e jaargang, nr 31, (21 Aug. 1938), bldz. 22. Hij wordt daar, echter verkeerdelijk, een kastanjelaar genoemd; « wellicht de eenige overblijvende getuige van Van Artevelde's leven en dood op den Kalanderberg te Gent » zoo luidt het bijschrift.

Die boomensoort — de linde — kan de 600 jaar en meer bereiken. Deskundigen zouden het moeten uitmaken of het bewuste

(3) In verband hiermede: in den kloostertuin der Eerw. Pater Ongeschoelde Karmelieten-Discalsen te Gent stond er een paar decennia geleden nog een pe-reboom, meer toegemest dan wat anders, die men *Keizer Karel* noemde, en die uit de hovingen van Keizer Karel's Prinsenhof heette te zijn overgebleven. Ik kan niet zeggen of deze Keizer Karel nog leeft.

exemplaar — dat stellig een fatsoenlijken ouderdom heeft — op zulk een verren oorsprong geldig kan aanspraak maken.

Is dit wél het geval, dan dient hij stellig door de Commissie van monumenten en landschappen te worden geclasseerd.

GEDICHTEN

Het gedicht op bladzijde 40 vermeld : La statue de Jacques Van Artevelde, door M. R. Inghels, (lees : M. A. Inghels) en dat ik alleen in een anoniem brochuurtje, zooals in de voetnota op blz. 41 gezegd, had gevonden, heb ik nu kunnen thuiswijzen in het bundeltje « Poésies Nationales et Lyriques » van *Amand Inghels*, tweede uitgave in 1849 te Brussel, bij J. H. Dehou. 128 bladzijden. Het gedicht werd lichtelijk geretoucheerd en is er in getiteld : « A Jacques Van Artevelde ».

In een ander gedicht van het zelfde bundeltje komt Artevelde ook zoo eventjes om den hoek kijken ; in een stroof uit « A la Jeune Belgique » Regard sur le passé. Bladz. 23 :

Où sont les hommes forts ? Que leur valeur éclate,
O Courtrai, Woeringen, Saint-Quentin, Guinegate,
Répondez à nos voix !
Artevelde ! Ackerman ! nos héros populaires,
Breydel et De Coninck, les vengeurs de nos pères,
Et vous Franchimontois !

Amand INGHEL.S.

Deze *Amand Inghels* is trouwens iemand die Artevelde altijd weder en opnieuw heeft bezongen. In zijn bundel « La Flandre Poétique, Odes, Sonnets, Tableaux et Paysages ». Eigen uitgave. Brussel, 1867, komen wij Artevelde op een zestal plaatsen tegen.

Vermelden we eerstens, een sonnet, hem op bladzijde 17 gewij^d :

ARTEVELDE.

O génie immortel ! glorieuse victime !
Défenseur du foyer et du droit souverain !
Qui sauvas la patrie au penchant de l'abîme,
Et tombas sous le fer d'un infâme assassin !

Nos pleurs et notre sang ont effacé le crime ;
Artevelde, vers nous tu viens tendre la main ;
Gand se lève ! et tes fils, o bourgeois magnanime !
Eternisent tes traits dans le bronze et l'airain.

Tes vœux sont accomplis, ton œuvre est achevée,
La gloire, que pour nous ton âme avait rêvée,
Sur nos bords fortunés resplendit en ce jour !

Regarde maintenant ta Flandre ranimée !
Contemple avec orgueil ta ville bien-aimée,
Qui dépose à tes pieds ses fleurs et son amour !

Amand INGHEL.S.

Een andermaal bezingt hij hem in een strofe van het lange gedicht : « Gand ». Bladzijden 1 tot 16. Vierde strofe van het tweede deel :

A toi, de nos cités la gloire la plus pure,
A toi, de notre histoire imposante figure
Génie, au bras puissant, au souffle créateur ;
Artevelde immortel, idôle populaire
Dont le nom cinq fois séculaire
D'orgueil et de fierté fait bondir notre cœur !

In de voorlaatste strofe van het gansche gedicht, roept hij het standbeeld van den Vrijdagmarkt op :

Qu'à la postérité ton bronze expiatoire,
Magnanime Tribun, notre plus belle gloire,
Parle des jours passés de lutte et de grandeur ;
Que ton bras étendu sur la cité fidèle.
Au fier Gantois toujours rappelle :
Que le travail fécond enfante le bonheur !

En dan weer in een ander lang gedicht : « La Flandre à vol d'oiseau » (Bladzijden 65 tot 67), lezen we deze regelen als beschrijving van Gent :

Je vois en ma pensée et Gand et ses fabriques,
Ses milliers d'ouvriers, ses palais magnifiques,
Et sur son piédestal le Ruwaert immortel,
Levant son front d'airain vers la voute du ciel !

En ten vijfden male in denzelfden bundel op bladzijde 119, in nog eens een lang gedicht : La Flandre, (bladzijden 112 tot 120, komt Artevelde met de andere nationale vlaamsche helden opgemarcheerd :

Oui, la postérité révèrera votre ombre,
Magnanimes bourgeois dont la foule est sans nombre ;
Artevelde d'abord, géant aux mille bras ;

Puis ce sage Ackerman, l'Ulysse de nos villes,
Breydel et de Coninck, nos deux vaillants Achilles,
Et toi, fier Zannekin, mort en Léonidas.

En eindelijk ten zesden en allerlaatsten male, op bladzijde 164 een gedicht, getiteld « Nos Ancêtres », dat de schrijver met de melding laat vergezeld gaan « Imité du flamand ». Dit intrigeert me, want ik kan het vlaamsche voorbeeld waarop het mogelijks zou terugslaan, niet thuiswijzen.

Die derde strofe van het bewuste gedicht luidt dan als volgt, en daarin krijgen wij nog eens het zoenlamp-motief te hooren :

Te souviens-t-il de l'homme juste et sage,
Le cœur percé par un vil assassin ;
Avec amour contemple son image,
Gand, ta grandeur fut l'œuvre de sa main !
Rappelle-toi la lampe expiatoire,
Emblème, hélas ! de tes regrets constants ;
Ton Artevelde est ta plus pure gloire ;
Te souviens-t-il des Belges du vieux temps.

A. INGHEL'S.

Deze franschrijvende Bruggeling, die te Brussel was verzeild, en die Vondel als zijn groote leermeester aanzag, was een hartstochtelijk vereerder van alles wat Vlaanderens grootheid had uitgemaakt, en lijkt wel naast Prudens Van Duyse de man te zijn die het meest herhaaldelijk Artevelde heeft bezongen.

In een op het « Concours des Soirées populaires de Verviers » van 1883 bekroond gedicht « La leçon de l'histoire » van een schrijver die zich *Blanco* noemt, worden verder nog een viertal regels aan Artevelde gewijd :

Le grand Van Artevelde était sage homme en Flandre,
Le tribun respecté, l'égal du souverain ;
Il aimait son pays, il savait le défendre
Et marchait devant lui le front haut et serein.

Uit : Blanco. Aigles et Lions. Luik 1884, op bladzijde 39.

In dit verband kan ook wel even *F. Blicck's* gedicht « Dapperheid van Jan Van Henegouwen in den slag van Crecy. Anno 1346 » (4) gevoegelijk worden vermeld. De aanhef ervan luidt als volgt :

(4) Zooals men weet, sneuvelde in dezen veldslag Artevelde's grooten tegenstander Graaf Lodelijk van Nevers, die, om zijn dood aldaar, één jaar pas

't Doorluchtig hoofd dat Gent bestierde
Van Artevelde was niet meer.
De fransche heerszucht zegevierde,
En gram schoot England in 't geweer.

F. BLIECK.

Het gedicht werd geschreven in 1840, en verscheen in Rens' « Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje voor 1841 » bl. 9; naderhand werd het opgenomen in F. Blicck's bundel « Mengelpoëzij » Roeselare. 1850, op bladzijde 96.

Hier nog een laatste dichtelijke bijdrage tot de Arteveldehulde van dit jaar, van *Aart Van der Moeren* :

ODE AAN ARTEVELDE

Met zangen en stoeten,
En wapprende vaan,
Zie, Jacob, we groeten
Uw beeld langs de baan.
Gij leidet zoo schrander
Ons volk naar de macht
Dat werdt gij van Vlander'n
De trots en de kracht.

Ons armen vol bloemen,
Ons steê blij gepint,
Die zeggen weer hóe men
In Vlaandren U mint,
Als voogd ende vader,
O, schoone wigant,
Van ons allegader
En Vlaanderenland!

Wij blijven gedenken
O, kamper zoo koen,
Uw daa'n en uw denken
Uw woord en uw doen;
Ge zijt nog de herder
Van 't Vlaamsche geslacht,
En voert het nog verder
Naar grootheid en macht!

Mei 1938

Aart VAN DER MOEREN.

na Artevelde's overlijden, gevonden ook, of zelfs meestal: Lodewijk van Crecy wordt genoemd.

HET STANDBEELD (1863).

Hier nog een andere interpretatie van *Artevelde's handgebaar*, door de Antwerpsche « Beurzencourant » in haar verslag over de onthullingsplechtigheid neergelegd, en die men bij de andere op bladzijde 70 vermeld, kan voegen.

« Daar rees hij dus voor aller oog, de Volksheld, de hand streng gebiedend naar de Koninklijke tribunen, en vooral naar al die groepen verfranschte bewindhebbers uitgestrekt. Hij, een reus door zijn vernuft, een reus om het beginsel dat hij vertegenwoordigt, de volkskracht ».

HET EERSTE STANDBEELD VAN ARTEVELDE ? (Londen, 14e eeuw ?)

Edward de Derde, koning van Engeland, en Filippa van Hene-gouwen zijne gemalin, de doorluchte meter van onzen Filips Van Artevelde, liggen beide begraven in de « Confessor's Chapel » van de « Westminster Abbey » te Londen. Het praalgraf van Filippa († 1369) door den koning opgericht was « of Flemish design ». (naar vlaamschen trant). Langs de vier zijden, bevonden zich vroeger « thirty sweetly carved niches, wherein have been placed as many little images, representing the thirty illustrious persons with whom Philippa was connected » (5), wat wil zeggen, daar bevonden zich eenmaal dertig mooi-gesneden nissen, waarin even zoovele kleine beeldjes werden geplaatst die de dertig vermaarde personen voorstelden waarmede Filippa in verbinding had gestaan ». Jammer genoeg werden die beeldjes in den loop der tijden vernield of verplaatst. Slechts twee werden naderhand terug gevonden.

Zijn we niet gerechtigd ons de vraag te stellen of daaronder zich niet naar alle waarschijnlijkheid ook een beeldje van den glorieuzen Artevelde bevond. Daar het praalgraf nog door Edward de Derde zelf binst zijn leven was opgericht, en het « flemisch design » voor de tombe verkozen wel degelijk bewijst dat men de connectie's met de lage landen niet uit het oog had verloren, lijkt ons die veronderstelling wel gewettigd.

Te meer dat in dezelfde orde van gedachten, rond het voetstuk van het standbeeld van « the black Prince » Filippa's oudsten zoon, dat zich te Leeds bevindt, ook onze Artevelde zijn plaats heeft

(5) Zie: The Deanery Guide to Westminster Abbey, 9e uitgave, 1897. Blz. 69.

gekregen. Wat bewijst dat men in Engeland wél degelijk Artevelde tot de « illustrious persons » uit die periode rekent. En hoe veel minder had de « Black Prince » met Artevelde in betrekking gestaan dan koningin Filippa!

HET ARTEVELDEPANEEL VAN VAN AISE (1892)

Het groote Arteveldepaneel van Van Aise, waarvan sprake op bladzijden 83-84 en 103-104 werd ook nog geëxposeerd eerst in 1893, in het Salon van Brussel, en dan eindelijk in 1894 in de Tentoonstelling van Schoone Kunsten, ter gelegenheid van de groote wereldtentoonstelling van Antwerpen, aldaar gehouden. Het paneel was in dat laatste geval reeds voorzien van een : « appartient à la ville de Gand ». Op 23 Januari was de aankoop geschied. Zie : Catalogue Général Illustré. Exposition Universelle des Beaux-Arts. Antwerpen. 1894, op bladzijde 32. Hier is het schilderstuk alleen « Jacques Van Artevelde » betiteld. Het verduidelijkend argument uit de « Rekeningen der stad Gent » wordt er echter opnieuw bijgedrukt. In het illustratief gedeelte van den catalogus wordt, als tweede plaat, een klare reproductie van het hoofdpaneel gegeven.

Naar ik vernam, wordt meerendeels thans gedacht dat die schilderij de toespraak op het Bijlokeveld moet voorstellen, en diensvolgens wordt er dan kritiek gemaakt op van Aise's opvatting, zeggende dat er minstens twee groote fouten in de schilderij te ontdekken zijn, namelijk dat Artevelde te paard gezeten het volk toespreekt, dan wanneer de oorkonden duidelijk zeggen dat hij van op een « stellige » zijn rede hield, en tweedens dat Van Aise het landschap in lentetooi laat schitteren, dan wanneer het den 27 December natuurlijk winter was en sneeuwde!

Wanneer we dus onomstootbaar vaststelden dat het de episode der omvaart-ter-eeuening is uit Mei 1388, die Van Aise heeft willen voorstellen, dan valt die kritiek weg, en heeft Van Aise natuurlijk overschot van gelijk met de manier waarop hij het tafereel opvatte, zoowel wat het paard als wat de lentetooi betreft.

Een kleine wensch. Om alle missing voortaan te voorkomen zou men het schilderij niet op duidelijker wijze in het museum kunnen betiteln zoodat alle vergissing zou uitgesloten zijn. Thans staat het schilderij gelibelleerd: Verheerlijking van Jacob Van Artevelde. (Catalogus. VI. uitgave 1905. Bl. 65). De verheerlijking is het niet meer. Want het brokstuk dat eigenlijk de verheerlijking moest voorstellen — het alles domineerend fronton — heeft men uit het museum verwijderd, en naar 't stadhuis overgebracht.

Wat overblijft is datgene wat Van Aise zelf noemde in het eerste lid van zijn betiteling « Jacob Van Artevelde, toegejuicht ». Voegen wij er bij « op zijn omvaart door Vlaanderen, Mei 1938 ». En alles is voortaan klaar en duidelijk. Het ware misschien ook niet slecht in den catalogus het verklarend uittreksel uit de stadsrekeningen, zooals vroeger meermaals geschiedde, er weder bij te voegen.

HET HUIS GENAEMD JAKOB VAN ARTEVELDE. 1903.

Het eerste huis rechts van de Borluutstraat, (6) te Gent, nummer twee dus, en dat den hoek vormt met de Hoogpoort is een Arteveldianum van belang dat tot hertoe aan mijn aandacht ontsnapt was.

Het werd gebouwd in 1903 door bouwmeester *J. G. Semey*, die er, in 't begin der 20e eeuw, de specialiteit van had huisgevels « in vlaamschen stijl », opgesmukt met vlaamsche spreuken, beeldhouwwerken en zinnebeelden, op te richten.

Dit hoekhuis draagt op twee cartouches, links en rechts van den erker boven den afgeschuinden ingang, in gothische letters zijn benaming: « 't Huis genaemd Jacob Van Artevelde ».

Juist boven de ingangdeur, onder den pasgenoemden erker, prijkt een steenen standbeeld van Jacob van Artevelde, werk van beeldhouwer *Van Biesbroeck*; Jacob is voorgesteld in langen, zwaren tabbaard met in de linkerhand een verdragsrol. De rechterarm houdt hij met een bevestigend handgebaar naar beneden gestrekt.

De beide gevels van het hoekhuis zijn verder opgesierd met historische barleeven in terracotta, van den zelfden beeldhouwer.

Kant Borluutstraat. — Het eerste barleef links, naar Sint Jacob's toe, is de weergave van Van Aise's groot paneel: de eenigingsomvaart door Vlaanderen. Het tweede, naar 't Belfort toe, stelt de plechtige intrede vóór binnen Gent van Koning Edward de Derde, van Engeland.

Kant Hoogpoort. — Het eerste bas-relief links, naar het stadhuis toe, stelt de moord vóór op Jacob Van Artevelde. Het tweede rechts, naar 't Conservatorium toe: Jonkvrouw Kathelijne, Artevelde's weduwe, schenkt hare juweelen aan de stad Gent.

Het huis daartegenover Borluutstraat, 1, is gewijd aan de nagedachtenis van Filips Van Artevelde.

(6) De Borluutstraat, van Botermarkt tot « Bij St Jacobs », werd in 1901 dwars door een teerling huizen getrokken.

VOLKSLETTERKUNDE.

Als volksletterkundig produkt vermelden wij hier nog een « Oorlogsgedicht, naar een getrouw verhaal van Pierlala » door Oscar *Verburgt*, tijdens zijn vluchtelingenverblijf in Glasgow geschreven, en ook aldaar gepubliceerd. Werd naderhand opgenomen in de uitgave : Ernst en Luim. Drukkerij « De Dageraad », Ledeberg, waar het op bladzijde 21 van de tweede reeks te vinden is.

We schrijven enkel van de vele strofen die het stuk telt, diegene over die Artevelde betreffen. Zóó begint het ; (we bewaren ook de soms « eigen »-aardige spelling van den schrijver).

DE GENTSCHE STANDBEELDEN OP WANDEL.

Als de deutsche barbaren in Gent toekwamen
Was Pierlala ook zeer verschrikt,
Als hij bespeurde dat gespuis, die doodshuzaren
Die geenszins vertrouwd was in hun schik.
C'est malheureux, zei Pierlala
C'est malheureux, dacht Pierlala.

Wanopig kwam hij naar de Vrijdagmarkt afgezakt,
Om de oudste burger, Jakob Van Artevelde te spreken,
Wanneer hij daar al die gewapende schooiers zag
Dacht hij : wij beleven hier nog aardige streken !
Wel Jaak, wat denkt ge ervan, zei Pierlala.
Niet goed, antwoordde Van Artevelde aan Pierlala.

In onzen tijd sprak Jacob Van Artevelde
Ging men ten strijde met speer en kruisbogen,
Maar nu beschieten zij eene stad van de lucht, de helden,
Vermoordden de menschen door vliegtuigen waar zij uitwerpen
Vroeger was het ridderlijke strijd, zei Pierlala. [bommen
Maar geene stroopers of moorderij, bevestigde Jacob aan
[Pierlala.

Ik heb een voorstel te doen, oh, grooten Burger !
Om onze geliefde stad Gent van alle rampen te bewaren !
Want deze losgelaten woeste benden zullen ons volk verwurgen
Willen wij de raad der oude Gentenaren bijeen vergaaren ?
Aangenomen zei Van Artevelde tegen Pierlala
Een vlieg vangt men het best met suiker, lispelde Pierlala !

Getweën gingen zij Lieven Bauwens bezoeken, enz.

En zoo gaan ze den eenen na den anderen al de gestandbeelden van Gent aanspreken, en houden ze een soort krijgsraad om den toestand te bespreken.

Op een zeker moment :

Ja, ja zuchte nu ook Jacob Van Artevelde
Moest ik daarom mijn best ook doen
Om de Dietsche staten onder hetzelfde juk te brengen
Om 6 eeuwen later ons volk te brengen onder het oorlogsgedoe
Doet maar uw best om gekroonde roovers in te lichten, zei Pierlala.
Later zullen ze hunne huurlingen op u africhten, zei Pierlala.

Eindstrofe :

Welnu, zegde Jakob Van Artvelde tot zijne oude nazaten
Tegen zulke schurkenstreken is er niets te doen,
Laat ons in het vervolg onze plaats niet meer verlaten
En zien wat we later voor onze stad Gent kunnen doen !
't Es waar zei Pierlala !
En blijven wij ook 't akkoord zegden de vrienden van Pierlala.

Oscar VERBURGT.

Dit is blijkbaar niet het volkslied op bladzijde 101 bedoeld.

ARTEVELDELITERATUUR.

— De geromanceerde biografie van *Dr. Paul Rogghé* (vermeld op blz. 87) wordt in het Engelsch vertaald, door de Revd *Chad. E. Varah* (London) en de Heer *Armand Cornelissen* (Deventer) ; en zal verschijnen in het Engelsch dagblad « *News Chronicle* » (London).

— « Ter gelegenheid van het Arteveldejaar » werd het drama « *Jakob Van Artevelde* » van *Cyriel Verschaeve*, in prachuitgave door het uitgeversbedrijf *Zeemeeuw* te Brugge, uitgegeven. (7)

— Victor Joly's Arteveldedrama werd ook besproken in de « *Revue Belge* » 1835 door C. F.

— Er bestaat nog een oorspronkelijk Duitsch drama in vier bedrijven, dat (ten minste in vroeger jaren), naar men mij meedeelt, veel in Duitschland werd gespeeld : « *Der Volkstribun* von

(7) Door de opvoering van C. Verschaeve's drama op 17 Februari 1939, door de Vl. Studenten der Gentsche Universiteit, ter gelegenheid der lustrumviering van het Seniorenconvent wordt ook deze viering in het teeken der Arteveldeherdenking gesteld.

Gent » geschreven door een Pater Oblaat, *Paul Humpert O. M. J.* Uitgegeven in het Franz Wulf Verlag te Wasendorf i. Westfalen.

Als korte inhoud van het stuk wordt in den catalogus het volgende opgegeven :

« Im Mittelpunkt der Handlung steht Jakob van Artevelde, der Stadthauptmann von Gent, der den Grund zur Wohlfahrt und zur Blüte der Zünfte (de gilden) legt. Hasz und Zwietracht unterwühlen sein Lebenswerk, und Jakob Van Artevelde wird unter den Trümmern (de puinen) begraben. » (8)

BIBLIOGRAFIE.

Ad. Siret. — *Récits Historiques Belges.* Casterman 1873. Op bladzijden 211-220 : « La Lampe expiatoire. Jacques Van Artevelde ». Is de oorspronkelijke fransche lezing van het verhaal uit « De drie Gildebroers » (zie blz. 89), dat eveneens te vinden is in :

Ad. Siret. — *De Negen Provinciën van België.* 2e Uitgaaf. Gent 1863. Blz. 278-285. De Zoenlamp. J. Van Artevelde.

ARTEVELDE-ICONOGRAFIE.

Artevelde-illustraties, die nog te voorschijn kwamen zijn de volgende.

Eerst een eigenaardige plaat geteekend door Felix De Vigne-Avé, en gegraveerd door *Defferrez*. Ze stelt voor den « verbasterden Belg » (een burgermannetje), die zijn kaproenhoedje aan den tak van een boom heeft opgehangen, en nu beschaamd neerkijkt, met een « bal » aan het been. De Coninck, Artevelde en Jan Breydel verschijnen als « schimmen » verwijtend vóór hem. In een krans die om hun hoofden heenloopt staat de gedachte verwoord die zij den hopelijks wroeging-krijgenden zondaar toesturen : « Geen Moedertaal ! Geen Vaderland ».

Naast het mannetje ligt een opengevouwd blad — krant ? — waarop men, boven de kolommen druks, den titel halvelings lezen kan : Jakob Van Artevelde.

Deze gravure verscheen als titelbladzijde van het bekende werkje van den pastor van Middelburg-in-Vlaanderen, *C. F. A. Du-villers*, « De Fransquijlonade, of Dichtproef op de verbasterde

(8) Ik heb deze mededeeling in dank van den Heer L. Verhoest (De Panne), ontvangen.

Belgen, de fransquiljons en Cie », verschenen te Gent in 1842, bij C. J. Van Rijkegem, bij Sint Baefskerk. 60 blzd. (9).

Het moet een illustratie zijn bij verzen uit zang XII, van het gedicht, en die op bladz. 26 te vinden zijn, de drie eerste ervan staan trouwens onder de prent gedrukt.

Koninck, Breydel, Artevelde,
O! Staat op en trekt te velde.
Voor de Taal en 't Vaderland.
Grijpt nog eens den blanken degen
Ijlt nog eens den vijand tegen :
Vlaenderen is overmand!

En op bladzijde 45, in den zang XIV, geeft de schrijver nog volgenden wenk aan de Vlamingen.

... blijf vast en vaster klampen
Aen dien alouden boom der vrijheid : spreek uw tael,
De tael van Koninck, en der roemrijke Artevelden.
De tael van Boudewijn, en zoo veel dappre helden,
Enz.

— De plaat, moord op Artevelde, bij den overdekten trap, van *Barbant-De Cort* (vermeld op bladz. 78) lijkt me oorspronkelijk te komen uit de verkorte uitgave der « *Chroniques de Froissart* » bezorgd door Madame de Witt, née Guizot. Bij Hachette te Parijs verschenen, in 4°, in 1881. Deze plaat is te vinden op bladzijde 103. Op bladzijde 49 van 't zelfde boek, een houtsnee van het standbeeld van den Vrijdagmarkt door *Chapuis-Barbant*.

Een houtgravure van C. *Vermorcken* in Ad. Siret : *Récits Historiques Belges*. Bladz. 215. Uitgave Casterman. Groot in 8°. 1873, stelt « de organisatie der Gemeente » voor, na de toespraak aan de Bijloke. Het lijkt wel of Artevelde moet er een bende opgezweept messentrekkers tot bedaren brengen.

En eindelijk ten allerlaatste. Zoo pas (December '38) verscheen in de dagbladen de afbeelding van het karton van één der vijf groote tapijtwerken die de eerezaal van het Belgisch Paviljoen in de wereldtentoonstelling van New-York in 1939 zullen versieren. Dit tapijtwerk van de hand van kunstschilder *Floris Jaspers*, en getiteld « Oud België » stelt in centrale positie op het voorplan de figuur voor van Jakob Van Artevelde. Zeer passend inderdaad

(9) Ik dank deze inlichting aan Dr. G. Schmook, conservator aan het Museum voor Vlaamsche Letterkunde, te Antwerpen.

voor een tapijtwerk in het jaar zelf der Arteveldeherdenking ontstaan en geweven. Maar het is de linkerhand die de sprekende Artevelde houdt uitgestrekt. Een vergissing?

ARTEVELDEBENAMINGEN

— Er bestaat tegenwoordig te Gent een reisclub genaamd : « De Arteveldezonen ».

— Het bronwater « Gand Thermal » afficheert ook een Arteveldemerk.

— En ten slotte kan, in die orde van gedachten stellig ook de zeer mondgemeene uitdrukking « Arteveldestad » voor Gent worden vermeldt, juist zooals Antwerpen, de « Scheldestad » en Kortrijk de « Groeningestede » is. Er kan geen beter bewijs gevonden worden dat Artevelde zooals we het in 't begin van onze studie zegden tot *het* symbool en de incarnatie van zijn geboortestad is uitgegroeid.

ARTEVELDE EN HET GANZENSPEL

Wij eindigen op een folkloristische noot. Door *Phobel*, te Brussel werd « Het echt Ganzenspel. Rondreis door België » uitgegeven. Plaatje nummer zes verbeeldt : « Gent. Standbeeld van Artevelde ». En de regels van het spel luiden als volgt : « Die te Gent (nr 6) aankomt en voor het beeld van Artevelde over het groot verleden van Vlaanderen nadenkt, betaalt als boete een fisje (sic!) en vertrekt naar de markt van Ninove (nr 12) ». Wij zullen het maar opvatten als een zwanze van Brusselsche ganzen. Maar toch gaat het wel eenigszins over zijn hout!

5 December 1938.

J. VERMEULEN.

TE VERBETEREN STORENDE DRUKFEILEN

in nr 4-5 Juli-Oktober

Blz. 105. Regel 13. — Leze men : n'ayant *point* *agi* par la convection ; in stede van : n'ayant pour agir par la convection.

Blz. 105. Regel 19. — Leze men : *jouir* en paix in plaats van « *prire* ».

Blz. 105. Regel 33. — Leze men : après s'être livré.

Blz. 115. Regel 12. — Leze men : Hier, *in* dit heiligdom waar 't kunstlicht.

Blz. 118. Regel 12. — Lezen men : bliksemschicht.

Blz. 118. Regel 16. — Leze men : vrijheidszoon.

Blz. 137. Regel 6. — Leze men : dat *dan* de zoeker ; in plaats van : dat kan...

Op bladzijde 140, regel 14, leze men Emile Zola in plaats van Victor Hugo.

Blz. 150. — Laatste regel luidt : « En komt hij *af* met sabel. » en niet of.

Op bladzijde 171, regel 15, leze men : de tonaliteit *der* onderkwint en op zelfde bladz. voege men twee regels verder, vóór de aanhaling, bij : met diepere ontroering en verzwaarden ernst, roept hij op : « De mannen van, enz.

Blz. 181. Regel 5 en 6. — Leze men *E. Deprez* in plaats van *E. Défacq*.

Blz. 197. Regel 25. — Vervolledige men : vermeld op bladzijde 181.

Blz. 201. Regel 15. — Leze men *J. B. Emond*, en niet *Edmond*.

Blz. 207. Laatste regel der voorlaatste stroof, luidt : *Eén* en 't zelfde hooggetij !

Springspelen voor Jongens

In onzen jongenstijd deden wij mee aan de volgende spelen :

1. Springen om het hoogst en om het verst.
2. Dijkske springen of springen met twee dijken.
3. Kloefke springen.
4. Kruist-hem dijk.
5. Kruis-hem voort, — twis.
6. Kruist-hem fixe.
7. Schaar, kapmes, pennemes of blok.

Een beschrijving van twee dezer spelen is reeds in O. VI.-Zanten verschenen. De onze is geen rectificatie of geen critiek van de eerste ; dat beide beschrijvingen van elkander verschillen, ligt in het feit dat deze spelen in alle wijken van de stad niet op dezelfde wijze werden uitgevoerd, en niet altijd denzelfden naam droegen.

1. — SPRINGEN OM HET HOOGST

Twee spelers houden elk een uiteinde eener koord vast, die zij op zekere hoogte spannen, en waarover de andere spelers moeten springen.

Telkens de koord, volgens den springer, te hoog gehouden wordt, roept hij : *g'hebt boter gestolen* en dan moet men de koord wat laten zakken. Die bij het springen het touw aanraakt moet het op zijn beurt vasthouden.

Het spel heet ook *Overspringerke*.

2. — DIJKSKE SPRINGEN

Men maakt twee dijkskes — kleine verhevenheden van zand of mulle aarde en ongeveer tien à vijftien centimeter hoog — op kleinen afstand van elkander. Er moet over de twee dijkskes gesprongen worden zonder ze aan te raken. Telkens als er al de spelers over gesprongen zijn, verwijdert men een der dijkskes, zoo dat de afstand bij verder springen, altijd grooter wordt.

Die op een der dijkskes trapt of het schendt is buiten spel tot wanneer de afstand zoo groot is dat er niemand meer over kan springen.

3. — KLOEFKE SPRINGEN

Men legt een smal plankske op een redelijk hoogen steen een beetje over het midden. Op het uiteinde van het plankske dat op den grond rust, stelt men een kloef — waarvan het bovendeeel weggenomen is — gevuld met water. De speler, wiens beurt het is,

komt geloopt en trapt met één of met beide voeten op het ander uiteinde van het plankje, zoodat de kloof met water de hoogte invliegt. De kunst van het spel bestaat hierin: den kloof zoo hoog mogelijk te jagen om den tijd te hebben weg te loopen en niet nat gemaakt te worden.

4. — KRUIST-HEM DIJK

Een spel dat nog niet verdwenen is en niet op de straatsteenen wordt gespeeld, maar op een aardpleintje of een stukje onbebouwd grond, zoo als er een halve eeuw geleden nog in alle wijken van de stad te vinden waren. De laatste maal zagen wij het spelen op een boulevard, in een volkswijk.

Met beide handen vaagt een der spelers aarde of zand bijeen en maakt er een dijkske van.

Dan springt men om het verst van aan den dijk en die den kleinsten sprong maakt, moet *liggen* en noemt men het *paard*.

Deze stelt zich voorover gebogen, de armen gekruist boven de knieën tot steun van den romp, met de hielen tegen den dijk. Het *paard* kiest *de laatste* of *den laatsten man*, dat is degene die het laatst moet springen en het getal voeten opgeven dat het paard zich na iederen sprong van den dijk moet verwijderen. In onze wijk werd hier en daar, den laatsten man, *den boksies* genoemd.

In de meeste gevallen ging het aldus: *Eerste sprong*: de gemakkelijkste; hij werd door al de springers uitgevoerd zonder *loopijnk* (loop). Bij het springen zei de laatste man, bvb.: *viere*, en het paard verwijderde zich vier voeten van den dijk.

(De legte van een voet van een jongen van 12 tot 15 jaar is 17, 18 of 19 centimeter. Wij nemen hier de gemiddelde lengte, 18 cm).

Tweede sprong: eveneens gemakkelijk, slechts 4 × 18 cm. van den dijk verwijderd; iedereen ging glad over het paard en *de laatste* zei bvb. *viere bij*.

Derde sprong: 8 voet; voor dezen sprong was er al een zekere loopijnk noodig. Hier beval de *laatste*, bvb. *twee bij*, (of twee en half), *in den wind*.

Vierde sprong: 10 voet in een sprong (of 10 1/2 voet), van aan den dijk tot over het paard. De halve voet was de breedte van den voet; vond de eerste springer den afstand te groot of was hij den sprong niet machtig, dan zei hij tot *den laatste*: *gee 't mij te deure*, of *gee mij 'n schijtse* (doe het mij voor). De *laatste* was alsdan verplicht den sprong te doen; gelukte hij er in, dan kon de eerste

springer zich aan het spel niet onttrekken en was hij verplicht te springen. Mislukte *de laatste* in den sprong, dan wierd *hij* het paard, en het spel herbegon van aan den dijk.

Mislukte de eerste springer dan was het zijne beurt om te liggen.

Aanmerking : moesten nog het paard vervangen :

1. Die bij het springen den dijk schond door er op te trappen ;
2. Die reed, d.w.z. die bij het springen op den rug van het paard bleef zitten of liggen ;
3. Die den sprong begon *achter* den dijk in plaats van *vóór* ;
4. Die meer sprongen maakte dan geboden werd.

In de veronderstelling dat de vier sprongen goed uitgevallen zijn kan de laatste bvb. gebieden : *vijve bij mee ne rustijnk*.

Vijfde sprong : 15 voet of 15 1/2. Hier mocht de sprong in tweemaal gedaan worden, zelfs met een weinig rust — de tijd om zich op te richten, — vooraleer de twee maal (over het paard) te springen.

Die sprong valt gewoonlijk goed uit.

Hier kan de laatste springer bvb. nog eens zeggen *vijve bij mee twee rustijngen*.

Zesde sprong : 20 voet. Nu wordt het spel gemakkelijker voor de flauwste springers. Men mag nu zooveel voeten opgeven als men wil, er wordt steeds bijgevoegd *in alle winden*, dat is, in zooveel achtereenvolgende sprongen als men het noodig acht om over het paard te komen.

En zoo ging het spel voort tot dat men aan de plaats kwam waar, op den grond, een kruis was gemaakt, en waar de ligger of het paard moest gekruist worden.

Bij het spel dat we laatst zagen was geen kruis te zien en toen wij het den kleinen spelers deden opmerken, keken zij ons heel verwonderd aan ; niemand van hen had ooit over een kruis hooren spreken. En nochtans is het er noodig, anders kan men niet roepen : *kruist-hem*.

Van daar komt ook de naam van het spel. Ieder speler mag dan viermaal kruisgewijze over het paard springen : éénmaal van achter naar voren, éénmaal van voren naar achter en éénmaal zijdelings in de twee richtingen, en dan is het spel uit.

5. — KRUIST-HEM VOORT

Minder belangrijk dan het voorgaande spel en ook minder gespeeld. Ieder speler springt op zijn beurt over de anderen tzij men achtereen loopt, tzij men een cirkel vormt.

Bij dit spel was het verboden *uit de locht te vallen*, dat is, bij het springen met zijn vol gewicht te drukken op den rug van het paard, en zooveel mogelijk naar achter, met inzicht het te doen vallen; onschuldig vermaak dat soms onaangename gevolgen had. In dit spel sprong men soms dwars of zijdelings over het paard en dan zei men: *kruist-hem twis* (dweers).

Het spel is ook gekend onder den naam van *achtereenspringen*, *overeenspringen* en *overspringen*.

6. — KRUIST-HEM FIXE

Zooals de naam het aanduidt, moest het paard aan den dijk blijven staan en er niet van weggaan.

Eerste sprong: die springt moet eerst met een voet het achterste van het paard aanraken en dan overspringen.

Nota: al de springers moeten al de bewegingen van den eersten springer uitvoeren.

Tweede sprong: met de rechter hand een slag geven op het achste en overspringen.

Derde sprong: genaamd de *Engelsche lesse*; rond het paard loopen, met den rechter voet het achterste aanraken. Die de bil raakt moet het paard vervangen.

Vierde sprong: bij het springen zijn muts op den rug van het paard leggen, zoo dat al de mutsen van de spelers een stapel vormen; die er een afwerpt neemt de plaats in van het paard.

Vijfde sprong: bij het springen een muts van den stapel nemen.

Zesde sprong: zijn muts voor zich uit werpen.

Zevende sprong: bij het springen op één voet terecht komen, zijn muts in de hoogte werpen en opvangen; die op twee voeten terugkeert, vervangt het paard.

Achtste sprong: bij het springen zijn muts voor zich uitwerpen, op een been gaan halen, en met den mond van den grond opnemen. Die mislukt of op twee voeten terugkeert, vervangt het paard.

Dit spel is zonder twijfel van Franschen oorsprong; te Brussel bestaat niets dergelijks, maar daar is de muts door een neusdoek (mouchoir) vervangen. Het spel heeft hier heel zeker geen succes gehad; wij hebben het slechts eenmaal gezien en er nooit meer hooren over spreken

(Dit spel werd in de jaren 1920-30 nog in Iepersche gespeeld).

7. — SCHAAR, KAPMES, PENNEMES OF BLOK bij verkorting SCHAAR OF KAPMES

Een der gemakkelijkste spelen dat heden tot het verleden behoort.
Getal spelers: minstens vijf.

Een der spelers, gewoonlijk een gewillige jongen en door de anderen aangeduid, wierd *buik* of *bierbuik* genoemd, en moest met den rug tegen den muur leunen. Hij had voor opdracht toe te zien dat er niet gezeurd werd.

Weigerde hij, dan wierd er *strootje* getrokken. Die het kleinste trek was *buik*; die de langste strootjes trokken waren ruiters of koetsiers, de anderen paarden.

Deze stonden voorover gebogen achter elkander op één rij; het eerste paard met het hoofd tegen of in de samengevouwen handen van dengene die tegen den muur stond. Dan kwam de sterkste springer aan de beurt die in één enkelen sprong op het voorste paard moest terecht komen; de volgende springer op het tweede, enz.

Was het getal spelers effen dan zaten er twee op één paard. De voorste ruiter gaf dan den paarden het voorwerp te raden dat hij met de hand afbeeldde, terwijl hij vroeg: *schaar, kapmes, pennemes of blok?*

Om de *schaar* te verbeelden sloot hij de hand, maar wijsvinger en middelvinger bleven wijd opengesperd of lagen over elkander. Het *kapmes* was de gebalde vuist met den duim rechtop staande; het *pennemes* de gebalde vuist met den wijsvinger rechtop, en het blok was alleen de gebalde vuist. Later kwamen er nog bij: *den dobbelen blok*, de twee gebalde vuisten tegen elkander en het *talloorke*, de twee handen tot een schotelke gevormd.

Werd het voorwerp geraden dan moesten de ruiters de paarden vervangen, zoo niet werd telkens de vraag herhaald, door de paarden beurtelings te beantwoorden.

Het juist raden kon heel lang duren, soms zoo lang dat het de paarden verveelde, en zij alle middelen uitzochten om een einde aan het spel te stellen, bvb. door zich op den grond te laten vallen, door te roepen dat men zeurde, enz.

Het spel werd ook genoemd *buik-sta-vast*, een vervorming van *bok-sta-vast* of beter nog *bok-over-d'hage*.

Kiliaen in zijn *Etymologicum* (1773) vertaalt het door *micare digitis* of *morra spelen*, dat is: een aantal vingers snel opsteken om aan een ander het getal te laten raden. Het was dus tevens oorspronkelijk een vingerspel.

De termen *schaar, kapmes, pennemes, of blok*, zijn van betrekkelijk jongen datum. Onze oude vriend *Emiel Van Goethem*. —

nog een vergeten folklorist —, bewees ons dat dit spel rond 1830-40, werkelijk een vingerspel was. En de vraag luidde :

*Kievel de kaovel,
Mij gat vol zaovel,
Rijnke de tijnke,
Hoeveel rijnskes (ringjes) zijnder ?*

en de vrager toonde dan een, twee, drie of vier vingers. Onder dien vorm is het spel nog in menige stad en menig dorp en in vele landen bekend. A. De Cock, die een onderzoek daaromtrent heeft ingesteld, verzekert ons dat men te Dendermonde zegt of gezegd heeft :

*Kievela, kavel,
Mee a gat vol zavel,
Hoeveel horekens staander ?*

Te Ninove :

*Kiewela, kavel,
A gat vol haver,
Stommeleeren blok (bok),*

Te Aalst :

*Kiewela, kauwelen,
A gat vol nagelen,
Hoeveel horekes staander op de kop ?*

Te Mijlbeke :

*Kievela, kavelen,
Pietje van den broeck,
Hoeveel horekens staander op den boek ? (bok)*

Te Idergem :

*Kievela, kakel,
Mee a gat vol pastenakel,
Kiekeleeren haan,
Graat hoeveel vingers dat er staan ?*

De Cock vermeldt nog dat het stuk te Gent gespeeld werd onder de benaming van :

Hamer, scheer (?) kapmes of blok.

Dat hebben we nooit gehoord en het komt ons ook zeer onwaarschijnlijk voor, want *scheer* is voorzeker *niet* Gentsch !.

In vele steden van Oost-Vlaanderen heet het spel eenvoudig *ezelke-springen*.

Te *Brugge* heet het : *nijptang, haakske of hamer* ;

Te *Turnhout* : *Pie'* (paard) *tegen den muur* ;

Te *Molenbeek* : *hamer, scheer, mes, lepel, forket of kuip* ;

Te *Luik* : *à drenner l'âgne* ;

In *Holland* heet het : *bokje springen*.

Bij *Bredero*, in zijn « *Stommen Ridder* » luidt het :

Van liever de laver de bak, volgens *Dr. De Jager*, een verminking van :

Sijmen de liever de laver de bock,

Hoeveel horens staander op ?

Dijkstra geeft een zonderlinge variante :

pik doltjerave sonnefoes jefé ;

terwijl het bij *Roemervisscher* heet :

pik olie oft graefspel.

Schotel in zijn *Oud Hollandsch huisgezin*, beweert dat het spel, even als het *Ganzenspel*, van Oosterschen oorsprong is, en geeft er een afbeelding van met drie spelers.

In Frankrijk is het spel gekend onder den naam van : *Ciseaux, clibot, marteau partout*, en wie weet hoeveel andere benamingen nog, even zoo voor Duitschland waar het algemeen bekend staat als *Boksprong* en waar het luidt : *bock, bock, wie viel hörner habe ich ?*

Bij de Italianen zegt men nog *morra spel* zoo als ten tijde van de Romeinen.

Voor Engeland, Spanje, enz. hebben wij geen inlichtingen kunnen inwinnen.

Richard Andree, in zijn *Ethnographische Parallele und Vergleiche*, schrijft, blz. 98, dat de oudste afbeeldingen van dit spel gevonden werden op de muurschilderingen der graven van Theben, de aloude vermaarde stad in Opper-Egypte, 2400 jaar vóór Chr.

Men mag dus aan dit spel wel een eereplaats geven.

Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN.

INHOUDSTAFEL

XIIIe JAARGANG 1938

A. — OPSTELLEN VAN ALGEMEENEN AARD	blz.
De Folklore als Wetenschap en als toegepaste wetenschap (Prof. Dr. Paul De Keyser)	1
Folklore en Psychologie (Dr. K. C. Peeters)	6
Geschiedenis en Folklore (Beschouwingen over Napoleon in de Gentsche Folklore) (Dr. Henri Nowé)	15
Geneeskunde en Folklore (Dr. Med. A. F. C. Van Schevensteen)	25
Natuurwetenschap en Folklore (Prof. A. J. J. Vande Velde)	33
Muziekwetenschap en Folklore (Drs Walter Weyler)	47
Vertelsels, Sagen en Sprookjes uit Oost-Vlaanderen (Cyriel De Vuyst)	57
Kleederdrachten in Zeeuwsch Vlaanderen (Mary Van de Waal)	69
De Strandvisserij langs de Vlaamsche Noordzeekust (Prof. Dr. Paul De Keyser)	79
De Vlaamsche Stammoeder der graven van Barcelona (Prof. Dr. Jan Gessler)	95
De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaam- sche Volksziel (Adv. Jos. Vermeulen)	101
Artevelde herdacht (feestkantate) (Adv. Jos. Vermeulen)	203
Het Opstellen van het Koren in Vlaanderen (Maur. De Meyer)	209
De Strandvisserij langs de Vlaamsche Noordzeekust, II (P. De Keyser)	223
Over Aasdelven, Kordeelvisschen en Wantvisschen aan de Westkust. (K. Engelbeen)	226
Arteveldiana (Mr. J. Vermeulen)	229

B. — ZANTEN

De Schalktrekkers (Emiel Andelhof)	63
Het « klodden geven » en het « Scherminkelen » (Emiel Andelhof)	65
Aftelrijmken (Emiel Andelhof)	67
Recepten (Prof. Dr. Jan Gessler)	98
Springspelen voor Jongens (Lode Lievevrouw-Coopman)	245

C. — ILLUSTRATIES

Kleederdrachten in Zeeuwsch Vlaanderen

1. Muts	
2. Boordje	
3. Kapje met omslag	
4-5-6. Lijfje	
7. Japon of rok	
8. De « beuk »	
9. Voorschoot	71
10-11. Doeken	
12-13. Das	
14. Losse mouwen	
15. Haardracht	
16-17-18 en 18b. Hoofdbedekking	
19. Gouden speld	
20-21. Klomp en muiltje	
22. Halssnoer	75
23. Broek	
24-25. Vest en das	
26. Boordje	
27-28. Opperolde das	
29. Haardracht	
30. Pet	78

De Strandvisserij langs de Vlaamsche Noordzeekust

Type van polderhoeve (Oostduinkerke)	
Oude paardenvisscher met karte	84b
Type van « keete » (Oostduinkerke)	
Strandvisschersjongen met alaam	84c
Paardvisscher met kleine driewielkar	
Polderlandschap met den « Grondelooze put »	84d

Visscher te paard	
Het « alaaam » van den visscher	84e
Paardenvisscherssalaam	
Strandvisscherssalaam	92b
Kleine sleepkorre	94

De Groei en de bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel.

Artevelde-vorm tot het bakken van spekulatieventen	100b
De Arteveldekop van het standbeeld van De Vigne-Quyo	192
Het Arteveldehuis op Kalanderberg	
Huidige toestand van het Arteveldehuis	208b
Het bronzen Artevelde-borstbeeld van Pieter De Vigne-Quyo	208c
Herdenkingsplaat op het balkon van het Arteveldehuis	208c
Jacob van Artevelde (teekening L. Defferrez)	
De hoofdrol uit van Peene's opera « Jacques van Artevelde »	208d
Het eerste ontwerp van Pieter De Vigne's Arteveldestandbeeld (teekening van Felix De Vigne)	208e
De Arteveldewagen uit den stoet der graven van Vlaanderen (1849)	
De Arteveldewagen uit de Brusselschen optocht (1856)	208f
Foto van Pieter De Vigne-Quyo met maquette	208g
Het feestprogramma (K. 't Felt)	208h
De onthullingsplechtigheid (1863)	208i
Zeldzame foto van het Artevelde-monument	208j
Een Arteveldekop geteekend door Karelt 't Felt	208k
De gedenkpenning der onthullingsfeesten (Lemaire)	208l
Twee der symbolische vrouwenfiguren	208m
Jacob van Artevelde (J. Hemeleer)	208n
Jacob van Artevelde toont de Gentsche traktaten (V. De Doncker)	208o
Artevelde-kop (V. De Doncker)	208p
Jacob spreekt tot het volk (Ed. Duyck)	208q
Jacob van Artevelde (Joe English)	208r
Jacob van Artevelde (Frans Van Immerseel)	208s
Het standbeeld op de Vrijdagmarkt	208t
De « Tsaak van Artevelde-pop » ('t Spelleke van de Muie 1938)	208u
Het van Arteveldehuis te Gent (1938)	208v
Opstellen van het Koren in Vlaanderen.	Kaart I 210
Opstellen van het Koren in Vlaanderen.	Kaart II 216

Opstellen van het Koren in Vlaanderen.	Kaart III	218
Opstellen van het Koren in Vlaanderen.	Kaart IV	221
Opstellen van het Koren in Vlaanderen.		
	Afbeelding I tegenover blz.	216
	Afbeelding II tegenover blz.	216
	Afbeelding III tegenover blz.	217
	Afbeelding IV tegenover blz.	217
Staande Haringnet		224
Spletplank met geaasde haken		227
Spletplank met ongeasde haken		227

D. — ALLERLEI

In Memoriam MAURITS SABBE (Prof. Dr. P. De Keyser)	98
In Memoriam GUSTAAF D'HONDT	
(Prof. Dr. P. De Keyser)	99